

<https://jas.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Applied Sociology

E-ISSN: 2322-343X

Vol. 36, Issue 1, No.97, Spring 2025, pp 23-48

Received: 03.08.2024 Accepted: 02.12.2024

Research Paper

A Phenomenological Study of International Migration of Iranian Educated Girls (Case Study of Girls Referring to the Cooperative, Labor, and Social Welfare Department of Isfahan City)

Arman Heidari *

Associate Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran
alheidari2011@yu.ac.ir

Rahmatollah Torkan

PhD Candidate in Economic-Development Sociology, Department of Sociology, Faculty of Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran
rahmatollahtorkan@yahoo.com

Introduction

Migration defined as the geographical mobility of individuals and groups takes various forms for diverse purposes, such as education, employment, and forced displacement (e.g., asylum). It occurs at both national and international levels. From a sociological perspective, the rates and patterns of migration, the individuals involved, and the motivations behind migration fluctuate based on the social and economic characteristics of societies. Over time, like other social phenomena, migration patterns have evolved. Two significant trends are the internationalization and feminization of migration. Driven by globalization, migration predominantly occurs on an international scale, with individuals from developing countries moving to more developed nations for various reasons. The feminization of migration refers to the increasing trend of educated women migrating independently to developed countries in search of employment opportunities, contrasting with the past when men primarily undertook such migrations, either alone or with their families. Iran is recognized as one of the world's leading countries in terms of both international emigration and female emigration. However, previous studies, often influenced by androcentric biases or "sex roles" theories, have frequently neglected or inadequately addressed women's international migration. Additionally, these studies have relied heavily on quantitative data and methodologies, overlooking the personal perceptions and contextual factors that motivate girls to migrate. Thus, this study aimed to analyze the phenomenon of international migration among educated Iranian girls, exploring the contexts and reasons associated with it through an interpretive phenomenological approach.

Materials & Methods

This study was conducted within an interpretive paradigm, utilizing a phenomenological approach and Smith's Interpretive Phenomenological Analysis (IPA) methodology. In phenomenological research, participants are those who have directly experienced the phenomenon or are deeply engaged with it. Accordingly, 6 young women intending to migrate abroad were purposefully selected for this study. These participants visited the Isfahan City Cooperative, as well as Labor and Social Welfare Office, weekly or biweekly between early Khordad 1400 (June 2021) and the first week of Shahrivar 1400 (September 2021) to cancel their educational commitments due to the availability of free education in Iranian universities.

The key criteria for participant selection included a definite intention to emigrate to a developed country and a willingness to participate in the study. The sampling method employed was both convenient and purposeful. Data collection was carried out through open-ended dialogues and semi-structured interviews.

The primary unit of data analysis was the content of significant sentences. Data were labeled and thematized according to Smith's method, which involved a process of reading and re-reading interview transcripts, taking initial notes, developing emerging themes, and exploring links and relationships between the identified themes. To validate the findings, the researchers analyzed and reviewed the constructed themes multiple times, solicited participant feedback on the interpretation and representation of the data,

* Corresponding author

Heidari, A., & Torkan, R. (2025). A phenomenological study of international migration of Iranian educated girls (Case study of girls referring to the cooperative, labor, and social welfare department of Isfahan City). *Journal of Applied Sociology*, 36(1), 23-48. <https://doi.org/10.22108/jas.2024.142267.2538>

and included direct quotes from participants' statements under each illustrated theme and its sub-themes.

Discussion of Results & Conclusion

The researchers identified 5 overarching themes that encapsulated the participants' interpretations of their motivations for migration: “escape from multiple constraints and the pursuit of desires in a Western utopia”, “self-fulfillment through gratitude and the acquisition of social capital”, “experiences of multiple discrimination and deprivation”, “satisfaction of unmet economic needs”, and “relief from feelings of insecurity”, along with “unconditional incentives from their communication networks”.

These women held a distinct perspective shaped by an ontological “dualism”, attributing “negative-repulsive” characteristics to their home country (Iran) and “positive-attractive” qualities to their destinations (developed countries). This dualistic view fueled their social and political motivations for migration. In their own words, they sought to escape the complex, insecure, and distressing conditions of life in their homeland. They viewed migration as a strategy to achieve their aspirations and acquire a cultural identity in a safe, peaceful, culturally diverse, and tolerant environment, where opportunities to realize their full potential as individuals and as women appeared more attainable. They had been planning and taking steps toward this goal for years.

Drawing on Smith's pivotal concept of “comprehensive experience”, we could view the “intention” to migrate as a “thread” in a rosary, weaving together the seemingly disparate past, present, and future plans of these young women. Their understanding and interpretation of the

contrasting realities—real or imagined—of the two “social spaces” (domestic and foreign) could be visualized as a scale, where the perceived benefits of the destination significantly had heightened their desire to migrate.

In simple terms, these women, dissatisfied with the social, cultural, and economic conditions of their home country and facing various forms of discrimination and deprivation, regarded migration to developed countries as a hopeful avenue to fulfill their unmet desires, improve their quality of life, and escape their difficult circumstances. Their decision to migrate was facilitated by their cultural capital (attributes of the individuals) and the socioeconomic opportunities available globally (structural conditions), making migration a rational and feasible choice.

From a phenomenological perspective, the overarching interpretation of their migration intention could be framed as a quest for “liberation from the unbearable conditions of their origin and fulfillment of unmet desires in the destination”. Additionally, it is crucial to note that the patterns, reasons, and contexts associated with the women's migration possessed distinct characteristics that had extended beyond purely economic motivations and diverged significantly from male migration patterns.

Acknowledgments

The authors would like to express their heartfelt gratitude to all participants, who generously shared their time and insights for this research. Their collaboration and support were instrumental in the successful completion of this study.

Keywords: Interpretive Phenomenology, Educated Women, International Migration, Desire to Immigrate.

مقاله پژوهشی

مطالعه پدیدارشناختی مهاجرت بین‌المللی دختران تحصیل کرده ایرانی (مورد مطالعه دختران مراجعه کننده به اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی شهرستان اصفهان)

آرمان حیدری *، دانشیار جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج ایران

alheidari2011@yu.ac.ir

رحمت‌اله ترکان، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه

یاسوج، یاسوج، ایران

rahmatollahtorkan@yahoo.com

چکیده

مهاجرت بین‌المللی افراد پدیده‌ای کهن است. امروزه الگو، روند و میزان این نوع مهاجرت تغییر یافته است، تا جایی که زنان تحصیل کرده جویدی کار بیشتر از کشورهای توسعه‌نیافته به کشورهای توسعه‌یافته‌تر مهاجرت می‌کنند. الگویی که با نام زنانه‌شدن مهاجرت شناخته می‌شود؛ ویژگی‌های خاص خود را دارد و کمتر درباره آن مطالعه و تحقیق شده است. متناسب با اهمیت موضوع و کمبود مطالعات کیفی مربوط، هدف این مقاله تحلیل پدیدارشناسانه دلایل و زمینه‌های مرتبط با مهاجرت دختران تحصیل کرده ایرانی با کمک رویکرد پدیدارشناسی تفسیری اسمیت بوده است. شیوه نمونه‌گیری هدفمند و غیرتصادفی بوده است و از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. تحلیل داده‌ها براساس مراحل و شاخص‌های پیشنهادی اسمیت صورت گرفت. تحلیل داده‌ها نشان داد نوعی «ناهم‌زمانی خواست با اقدام به مهاجرت» ویژگی تجربه مشترک میل به مهاجرت مشارکت‌کنندگان بوده است و اینکه واحدهای جامع تجربه این دختران از مهاجرت را می‌توان ذیل شبکه درهم‌تنیده مجموعه مضامین توصیف و تفسیر کرد؛ از جمله: ۱- فرار از تنگناهای چندگانه و تحقق آرزوها در آرمان‌شهر غرب؛ ۲- خودشکوفایی در پرتوی قدرشناسی و کسب سرمایه اجتماعی؛ ۳- احساس تبعیض و محرومیت چندگانه؛ ۴- تحقق حداقل‌های اقتصادی برآورده نشده؛ ۵- رهایی از احساس ناامنی چندجانبه و ۶- مشوق‌های بی‌قیدوشرط شبکه ارتباطی.

واژه‌های کلیدی: پدیدارشناسی تفسیری، زنان تحصیل کرده، مهاجرت بین‌المللی، میل به مهاجرت

* نویسنده مسئول:

حیدری، آرمان و ترکان، رحمت اله. (۱۴۰۳). مطالعه پدیدارشناختی مهاجرت بین‌المللی دختران تحصیل کرده ایرانی (مورد مطالعه دختران مراجعه‌کننده به اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی شهرستان اصفهان). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۶(۱)، ۲۳-۴۸. <https://doi.org/10.22108/jas.2024.142267.2538>

مقدمه و بیان مسئله

مهاجرت انواع، صور و نوسان گوناگونی دارد، با مقاصد متفاوتی صورت می‌گیرد و از مهم‌ترین عوامل پویایی‌های جمعیتی است. مهاجرت را می‌توان نوعی پاسخ و جابه‌جایی مهم جمعیتی یا فردی به شرایط محل زیست و جامعه مبدأ دانست که به منظور دستیابی به زندگی بهتر و رفع نیازهای شخصی یا گروهی در مقصدی دیگر در دو سطح داخلی یا بین‌المللی اتفاق می‌افتد. امروزه، متأثر از شرایط جهانی، دامنه مهاجرت نیز بیشتر بُعدی بین‌المللی پیدا کرده است و افراد بنا به دلایل گوناگون و متعدد، کشور خود را ترک و اقدام به مهاجرت به کشورهای اغلب توسعه‌یافته‌تر می‌کنند. البته نه آمار و ارقام واقعی نرخ مهاجرت مشخص است که بر وضعیت مهاجرفرستی یا مهاجرپذیری رخ داده واقعی کشورها دلالت دارد، نه اینکه چنین آمار و ارقامی می‌تواند بیانگر گرایش و تمایل و شوق ذهنی افراد به مهاجرت باشد؛ از این رو، محققان بین دو اصطلاح و مفهوم «سودای مهاجرت» و «اقدام به مهاجرت»^۱ تفاوت قائل شده‌اند. «سودای مهاجرت» به معنای اقدام به مهاجرت نیست و ممکن است حتی رابطه مستقیمی نیز با آن نداشته باشد. به علاوه، سودای مهاجرت لزوماً به اقدام به مهاجرت نمی‌انجامد. سودای مهاجرت، وصف حالت روحی- روانی کسانی است که اندیشه و میل به مهاجرت دارند و رفتن به خارج را بر ماندن در کشور خود ترجیح می‌دهند. این مفهوم همچنین بیانگر فرایندی بودن مهاجرت و نه آنی و لحظه‌ای بودن آن است؛ در این راستا گفته می‌شود که در تحلیل مهاجرت باید بر آرمان پیشام مهاجرت نیز به عنوان بخش مهمی از فرایند تصمیم‌گیری برای مهاجرت متمرکز شد (Van Mol et al., 2018).

شاید سودای مهاجرت در جامعه‌ای بسیار فراگیر باشد، اما به دلیل مشکلات قانونی یا ناتوانی مالی، افراد کمی درصدد اقدام برای مهاجرت برآیند. درکل، وقتی چنین میل به مهاجرتی در جامعه‌ای گسترده شود و فکرکردن به مهاجرت

به عنوان یک امکان جدی برای رهایی از سختی‌های زندگی در جامعه مبدأ یا رسیدن به منفعتی پایدار در جامعه مقصد فراگیر شود، می‌تواند به اندازه مهاجرت واقعی یا شاید بیشتر، چگونگی زیست مردمان را در جامعه متأثر کند. افرادی چنین وضعیتی را «مهاجرت به‌مثابه یک امکان» در مقابل «مهاجرت به‌مثابه یک اقدام» توصیف کرده‌اند (آسایش و همکاران، ۱۳۹۷). به هر حال، تمایل و سودای مهاجرت به عنوان تصویری ذهنی^۲ از مقصد در بین افرادی که در آستانه مهاجرت هستند، نوعی «مهاجرت مجازی» محسوب می‌شود که احساس تعهد و تعلق‌نداشتن به جامعه، نارضایتی اجتماعی در بین گروه‌های درگیر در چنین سودایی، هدررفت منابع تخصیص‌یافته برای رشد، آموزش و توسعه نسل‌های جوان جامعه و تأثیرگذاری بر تخصیص منابع ارزشمند جامعه از پیامدهای آن است (Carling & Collins, 2018). در نهایت، فردی که تمایل به مهاجرت دارد، معمولاً مهاجرت را به ماندن در کشور مبدأ ترجیح می‌دهد (عبداللهی و رضایی، ۱۴۰۱: ۱۶۰). این چنین است که در سال‌های اخیر مفهوم میل یا سودای مهاجرت^۳ توجه زیادی را در ادبیات مهاجرت به خود جلب کرده است.

علاوه بر سودای مهاجرت، مهاجرت‌ها را، چه واقعی چه سودایی، می‌توان از نظر شاخص‌های متعدد دیگری گونه‌شناسی کرد. مهاجرت‌ها می‌توانند داخلی یا بین‌المللی، موقت یا دائمی، به تنهایی یا به همراه اعضای خانواده، محدود یا گسترده و شغلی یا غیرشغلی باشد. مهاجرت بین‌المللی، به عنوان نوع مهاجرت مدنظر در این مقاله، به تحرکات مکانی و جغرافیایی فراتر از مرزهای قانونی کشور اشاره دارد که از نظر عوامل محرکه و هدف مهاجرت به سه دسته اصلی تقسیم می‌شود: جابه‌جایی‌های دانشجویی (تحصیلی)، مهاجرت‌های کاری (اقتصادی) و مهاجرت‌های اجباری (پناهجویی) (عرب‌پور و موسوی، ۱۴۰۱: ۲۱۰). براساس اعلام مؤسسه جهانی گالوپ، در بازه زمانی ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۶، ۷۰۰ میلیون نفر در سراسر جهان میل به مهاجرت داشته‌اند

² Image

³ Migration Aspiration

¹ Act of Migration

بود که زنان «سستی» و مقید به فرهنگ‌اند یا اینکه آنها تنها به تبعیت از خانواده‌ها یا به‌عنوان «مهاجران مصاحبتی»^۲ به‌منظور بازاتحاد خانوادگی مهاجرت می‌کنند (Hondagneu-Sotelo & Cranford, 2006). امروزه الگوی مهاجرت زنانه به‌گونه‌ای است که زنان تحصیل‌کرده به‌صورت مستقل و بدون همراهی خانواده خود، به قصد کارایی به کشورهای توسعه‌یافته‌تر مهاجرت می‌کنند (Paiewonsky, 2009). براساس تحقیقات، نیز ترکیب جنسی مهاجران از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ به نفع زنان تغییر کرده و به ۸۸ مرد در مقابل ۱۰۰ زن رسیده است؛ به عبارتی، از سال ۲۰۱۵ به بعد سهم زنان مهاجر از مردان به‌طور چشمگیری افزایش یافته است. وضعیتی که با عنوان «زنانه‌شدن مهاجرت‌های خارجی»^۳ توصیف (شریفی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۱۴) و از مهم‌ترین تحولات مهاجرتی دهه‌های اخیر کشور محسوب می‌شود (جعفری‌نعمی و همکاران، ۱۴۰۲)؛ از این‌رو، در رویکردهای جدید، برخلاف تمرکز بر «نقش‌های جنسی»^۴ که مفهومی ایستا و بر تقابل بنیادی زنان و مردان استوار بود، به «جنسیت»^۵ و آثار و تبعات مهاجرتی آن توجه می‌شود. در چنین رویکردی، جنسیت به‌عنوان روابط درهم‌تنیده با قدرت و روابط جنسیتی به‌مثابه نظامی سیال و تغییرپذیر و متقاطع با نهادهای اجتماعی دیگر دیده می‌شود. به عبارتی، جنسیت بخشی از مجموعه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را شکل می‌دهد که شکل‌دهنده مهاجرت هستند (Hondagneu-Sotelo & Cranford, 2006: 107). جنسیتی که به تعبیر چافتز^۶ بر همه سطوح وجودی از درون-روانی تا تعاملی، سازمانی و جامعه‌ای تأثیر می‌گذارد و فهم معنادار آن در زندگی اجتماعی مستلزم تلفیق تلاش‌ها در امتداد سطوح تحلیلی خرد-میانه-کلان و بین‌جهت‌گیری‌های نظری گوناگون است (Chafetz, 2006: 613).

(Esipova et al., 2017). ایران، نیز از نظر شاخص مهاجرفرستی بین‌المللی در زمره کشورهای مهاجرفرست جهان محسوب می‌شود. هرچند نرخ دقیق مهاجرت خارجی ایرانیان مشخص نیست، برآوردها نشان می‌دهد در طول چهار دهه گذشته، روند مهاجرت افزایشی و بیشتر به مقصد کشورهای توسعه‌یافته بوده است. براساس تحقیقات انجام‌شده، حدود یک‌چهارم از تمام پاسخ‌گویان در سطح ملی میل به مهاجرت از ایران دارند (رضایی و صادقی، ۱۳۹۹: ۳۷) و بیشترین تعداد مهاجران ایرانی از نخبگان، دانشجویان یا فارغ‌التحصیلان دانشگاه هستند که به دلایل گوناگون و با مقاصد متنوع اقدام به مهاجرت می‌کنند (فیروزی سوره و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۳۴). نتایج مطالعه پژوهش‌کده سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت دانشگاه صنعتی شریف در سال ۱۴۰۱ نیز نشان می‌دهد که چهارصد هزار نفر در صدد انجام اقدامی عملی برای مهاجرت برآمده‌اند؛ ولی رقم بسیار بزرگ‌تری، یعنی یک میلیون و هشتصد هزار نفر قصد مهاجرت از کشور را دارند (مرکز بررسی‌های استراتژیک، ۱۴۰۲).

به‌هرحال، نرخ مهاجرت بین‌المللی نیز متأثر از شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی متفاوت نوسان و تنوع دارد؛ برای مثال، مهاجرت ایرانیان پس از سال ۸۸ بیشتر به دلایل سیاسی تشدید شد؛ اما با آغاز دهه ۱۴۰۰ تحولات اقتصادی و اجتماعی، از جمله افزایش تورم و بیکاری موجب موج جدیدی از مهاجرت در کشور شد. موج مهاجرت افرادی از طبقات مختلف اجتماعی که به دنبال فرصت‌های اقتصادی بهتر و زندگی در شرایط آرام‌تر به کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی مهاجرت می‌کنند (ملکشاهی و همکاران، ۱۴۰۰). از مهم‌ترین دگرگونی‌های الگوهای مهاجرتی اخیر در ایران، زنانه‌شدن مهاجرت است که تقریباً پدیده‌ای جدید، بی‌سابقه و کمتر شناخته‌شده محسوب می‌شود؛ به عبارتی صریح‌تر، امروزه زنان تحصیل‌کرده ایرانی بیشتر یا حداقل به همان اندازه مردان مهاجرت می‌کنند یا میل به مهاجرت دارند. در گذشته متأثر از سیطره سوگیری‌های مذکرگرایانه^۱، فرض اساسی این

² Associational Migrants

³ Feminization of Emigration

⁴ Sex Roles

⁵ Gender

⁶ Chafetz

¹ Androcentric

خواهان بهبود و پیشرفت زندگی خود هستند (افیونی و قاسمی، ۱۳۹۸؛ جعفری نعیمی و همکاران، ۱۴۰۲). وضعیتی که در واقعیت تحقق نمی‌یابد و به قول ال‌ریش بک^۳ (2007) «ناهمخوانی انتظارات برابری جنسیتی با واقعیت‌های نابرابری جنسیتی» نامیده می‌شود.

به هر حال، نیمرخ پدیده مهاجرت زنانه و روند افزایشی آن را می‌توان مانند هر پدیده دیگری از منظری «بیرونی» و براساس آمار و مستندات موجود تا حدودی غیرقابل دسترس و دشواریاب ارائه کرد؛ اما به نظر می‌رسد مناسب‌ترین راه برای شناخت و ارزیابی دقیق دلایل «میل به مهاجرت» زنان پرداختن به آن از منظری «درونی» و از طریق تحلیل و توجه به تفسیر زنانی است که در پی اقدام به مهاجرت‌اند و میل به مهاجرت دغدغه اصلی آنها است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر این است که میل به مهاجرت و زمینه‌ها و دلایل مرتبط با آن را با استفاده از روش پدیدارشناسی تفسیری در بین زنان ایرانی تحصیل‌کرده دانشگاهی بررسی نماید که در شرف دریافت ویزای خروج از کشور هستند. این زنان تحصیل‌کرده دانشگاهی، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته‌های مختلف فنی و مهندسی، علوم پایه و ادبیات و علوم انسانی از یکی از دانشگاه‌های دولتی ایران بوده‌اند که در زمان انجام مطالعه، پیگیر انجام امور مربوط به اقدام به مهاجرت بوده‌اند. این دختران بیشتر به صورت مستقل با انگیزه اخذ ویزای دانشجویی و ادامه تحصیل و کسب جایگاه بهتر شغلی و درآمد در مقصد یا به تعدادی محدودتر در معیت همسرشان که به نوعی قبلاً مسیر مهاجرت را در جامعه مقصد طی کرده است، در صدد اخذ ویزای مهاجرت بوده‌اند. هرچند مهاجرت را جدای از انگیزه و دلایل شخصی آن، پیونددهنده دو قطب «مبدأ» و «مقصد» مهاجرت و حاصل تجارب، تصاویر و ویژگی‌های زیسته، تخیلی یا آرمان‌گرایانه‌ای می‌دانند که دوستداران و شیفتگان مهاجرت از هریک از این دو قطب دارند، براساس منطق مطالعه پدیدارشناسانه، پاسخ‌گویی به

در مجموع، محققان و نظریه‌پردازان علل متعددی را از عوامل مهم تمایل زنان جوامع در حال توسعه به مهاجرت ذکر کرده‌اند؛ مانند تغییرات اقتصادی-اجتماعی جوامع مهاجر فرست، تغییر نگرش زنان، جهانی شدن ارتباطات و دسترسی زنان به شبکه‌های ارتباطی و اجتماعی و افزایش آگاهی آنها از جایگاه زن در کشورهای پیشرفته، بازیابی افزایش خود هویتی زنان در کشورهای کمتر توسعه یافته و مردسالار (Tittensor & Mansouri, 2017)، نابرابری زنان، سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها در ساختار جهانی شدن اقتصاد، وجود مشاغل پاره‌وقت در بازار جهانی، تغییرات سریع در تکنولوژی‌های ارتباطی و حمل و نقل، وقوع بنیادگرایی^۱ و در نتیجه افزایش محدودیت‌ها بر نقش‌های قانونی، اجتماعی و اقتصادی زنان و در نهایت محدودیت دسترسی زنان در مبدأ و امکان «دسترسی»^۲ آنان به امتیازات اجتماعی در مقصد. البته آثار جریان‌های جهانی شدن اقتصادی نه برای همه کشورهای در حال توسعه یکسان است، نه برای زنان و مردان برابر بوده، نه اینکه برای همه گروه‌های زنان متساوی و مشابه بوده است (Pyle, 2006: 86). در خصوص زنان در جامعه ایرانی نیز گفته می‌شود که به دنبال تغییرات فرهنگی ناشی از ورود مدرنیته و عناصر مدرن، مشارکت گسترده زنان در اجتماع و به ویژه حضور آنان در عرصه‌های آموزشی جایگاه و موقعیت این قشر از جامعه به صورت قانونی و آماری دچار تحولات بزرگی شده است؛ اما متأثر از هژمونی نظام مردسالار، زنان به صورت واقعی یا احساسی همواره از بسیاری از حقوق و شئون اجتماعی خود محروم بوده‌اند یا احساس محرومیت می‌کنند. نتیجه چنین محرومیت واقعی یا احساس محرومیتی تمایل شدید دختران به مهاجرت است. براساس تحقیقات، یکی از آثار ورود بیش از پنجاه درصدی دختران به دانشگاه‌ها تمایل به مهاجرت به خارج از کشور است؛ زیرا آنان نیز داعیه برابری و تساوی حقوق با مردان را در سر می‌پروراند و

¹ Fundamentalism

² Access

³ Beck

می‌دهد که شرایط ساختاری ایجابی داخلی کم‌رنگ و شامل مواردی مانند تشویق خانواده، خویشاوندان و دیگران (طاهری دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷) بوده است. در مقابل، موارد شرایط ساختاری سلبی داخلی برانگیزاننده مهاجرت متعدد و متکثر و شامل تصویر ویران شهری از مبدأ (طاهری دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷)، دل‌زدگی از شرایط اجتماعی و فرهنگی مبدأ (افیونی و قاسمی، ۱۳۹۸)، کاستن از فشارهای خانواده، خویشاوندان و جامعه (زارع مهرجردی و همکاران، ۱۴۰۱)، و اماندگی زنان در زادگاه (جعفری نعیمی و همکاران، ۱۴۰۲) بوده‌اند. درخصوص شرایط ساختاری خارجی (مقصد) مرتبط با مهاجرت، نیز می‌توان گفت این شرایط منحصر به موارد ایجابی بوده و تقریباً هیچ مورد سلبی در نتایج تحقیقات پیشین ذکر نگردیده است. مطالعات نشان داده‌اند که ویژگی‌های ساختاری ایجابی مقصد مهاجرت از مهم‌ترین عوامل ساختاری برانگیزاننده مهاجرت افراد بوده‌اند؛ مانند امکان گشایش انسدادهای مترتب بر زندگی و خودشکوفایی (شریفی و همکاران، ۱۴۰۲)، دسترسی به امکانات (شریفی و زارع شاه‌آبادی، ۱۳۹۷)، فرصت‌های کسب درآمد (Mayda, 2010)، اقتصاد توسعه‌یافته (Wood et al., 2018)، کیفیت بهتر حکمرانی (Hiskey et al., 2014)، اعتماد بیشتر به نظام حقوقی (Etlting et al., 2020)، اعتماد به نظام مراقبت و بهداشت عمومی و فساد کمتر (Nieri et al., 2012) و انگیزه‌های غیراقتصادی (صادقی و ولدوند، ۱۳۹۴).

تحقیقات پیشین همچنین، به مقوله کارگزارانه که بیشتر به انگیزه‌ها و ویژگی‌های فردی مهاجران مربوط می‌شود، کمتر توجه کرده‌اند؛ باین وجود اندک تحقیقاتی که به عوامل فردی مرتبط با مهاجرت توجه کرده‌اند، انگیزش‌های فردی زیر را در این زمینه مهم دانسته‌اند؛ مانند آینده‌نگری به عواملی مانند امکان تحقق پتانسیل‌ها و انتظارات در مقصد (زارع مهرجردی و همکاران، ۱۴۰۱؛ طاهری دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷)، احساس تبعیض جنسیتی در مبدأ (خواججه‌نوری و شریفی، ۱۴۰۱) و تحصیلات و کسب سرمایه تحصیلی در مقصد (Marsiglia et al., 2024)؛ به‌علاوه آنها به کاهش سن مهاجرت‌کنندگان (زارع مهرجردی و

سؤالاتی مانند اینکه جوهر و ماهیت این تجارب و تصاویر زیسته و آرمان‌گرایانه از مبدأ و مقصد مهاجرت چیست، دختران و زنان مهاجرت‌جو چه تجربه زیسته و تصویر ذهنی از مقصد و مبدأ دارند، آنها این دو قطب درهم‌تنیده را چگونه «درک و تفسیر» می‌کنند، و... به‌صورت نظری و پیشینی امکان‌پذیر نیست؛ به‌عبارت‌دیگر، تحلیل و شناخت جوهره و عناصر مرتبط با مهاجرت مستلزم تحلیل و واکاوی تفسیر مشارکت‌کنندگان از ویژگی‌های شخصی و مختصات وضعیت واقعی و تصویری مبدأ و مقصد هردو است.

به‌طور مشخص‌تر، هدف مقاله حاضر بررسی پدیدارشناسانه پدیده مهاجرت از طریق پاسخ‌گویی به پرسش‌های اصلی و فرعی زیر بوده است:

پرسش اصلی: زنان تحصیل‌کرده ایرانی در آستانه مهاجرت، اقدام به مهاجرت بین‌المللی خود را چگونه درک و تفسیر می‌کنند؟

پرسش‌های فرعی:

- ۱) دلایل و انگیزه‌ها و ویژگی‌های شخصی دختران برای اقدام به مهاجرت بین‌المللی چیست؟
- ۲) مشارکت‌کنندگان، چه درک و تصویری از وضعیت ایران و کشورهای مقصد مهاجرت خود دارند؟
- ۳) این دختران درکل چه درک، تصور و تفسیری از مهاجرت بین‌المللی خود دارند؟

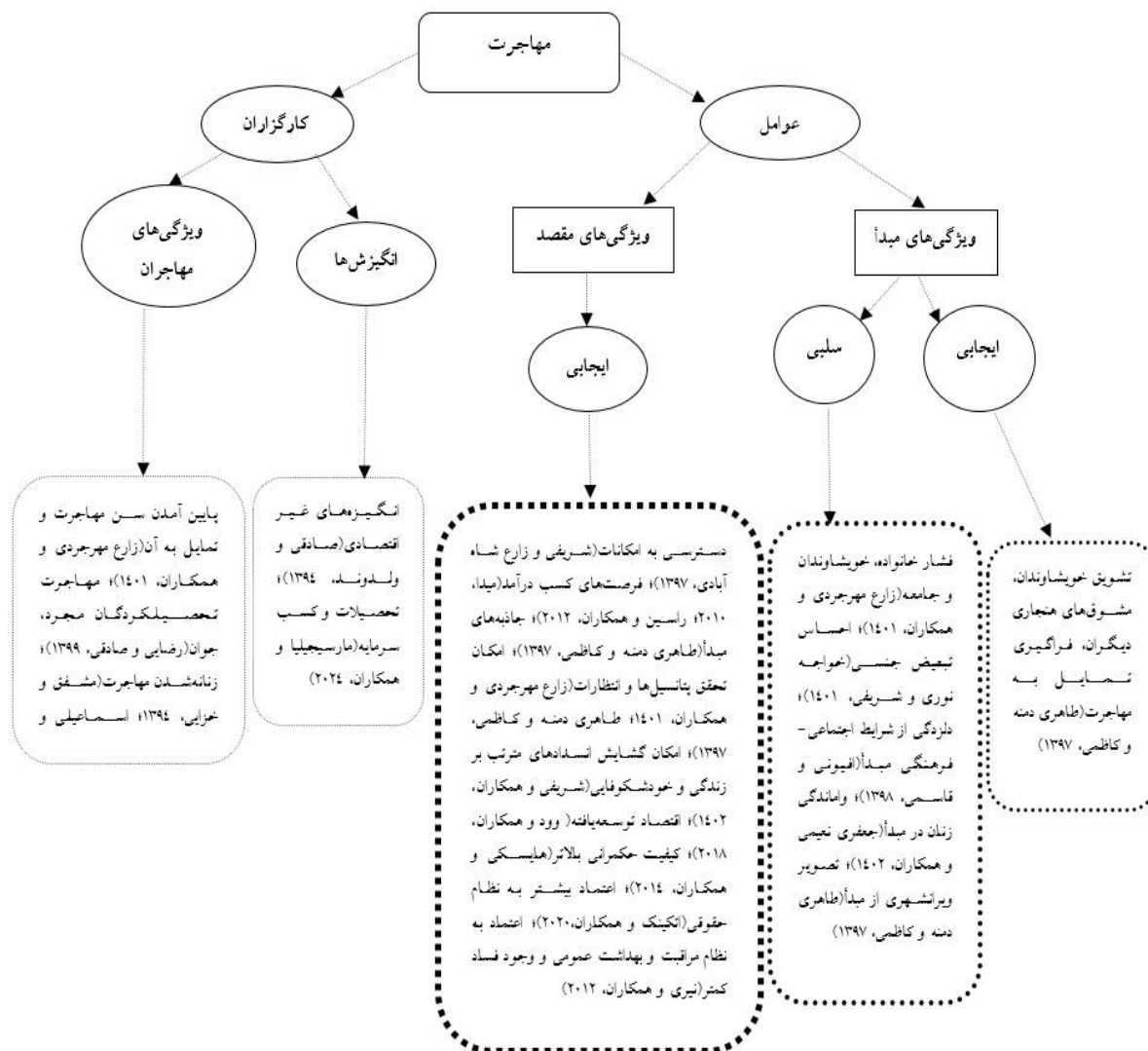
پیشینه تجربی تحقیق

براساس نقشه راه کرسول و کرسول^۱ (2018) می‌توان مهم‌ترین عوامل مؤثر مرتبط با مهاجرت اشاره‌شده در تحقیقات پیشین را ذیل دو مقوله کلان ساختاری و کارگزارانه و خرده مقولات مربوط دیگر جای داد که به آنها پرداخته می‌شود. مقوله ساختاری شامل دو خرده مقوله شرایط ساختاری داخلی و خارجی است که هر یک به‌صورت ایجابی یا سلبی در مهاجرت اثرگذار بوده‌اند. نتایج تحقیقات نشان

¹ Cresswell & Cresswell

یافته‌های منتج از تحقیقات پیشین را در گزاره مهاجرت به مثابه «دلزدگی و واگرایی از مبدأ و شیفتگی به تلاش برای تحقق آرزوهای خود در مقصد» تصویرپردازی نمود (نمودار ۱).

همکاران، ۱۴۰۱)، مهاجرت تحصیل‌کردگان مجرد و جوان (رضایی و صادقی، ۱۳۹۹) و زنانه‌شدن مهاجرت (مشفق و خزایی، ۱۳۹۴؛ اسماعیلی و محمودیان، ۱۳۹۵) اشاره کرده‌اند. درکل می‌توان

نمودار ۱- خلاصه نموداری تحقیقات مربوط به مهاجرت براساس ساختار سلسله‌مراتبی^۱ کرسول و کرسول (2018)

Chart 1- A summary of the related researches on migration based on Creswell and Creswell's hierarchical structure (2018)

¹ Hierarchical Structure

تبعیت از اصل اساسی «بازگشت به خود چیزها»^۲ ی هوسرل^۲ است که براساس آن نمی‌توان ادراک و تجارب افراد را در مقوله‌های از پیش تعیین شده یا آشکارا انتزاعی بازنمایی و تثبیت کرد. اسمیت برای متمایز کردن انواع تجربه از اصطلاح «سلسله‌مراتب تجربه»^۳ استفاده می‌کند تا «تجربه»^۴ را که بیانگر تجربیات ناآگاهانه روزمره است، از یک «تجربه»^۵ متمایز کند که نمایانگر تجربیاتی است که به صورت آگاهانه تجربه می‌شوند. مفهوم مهم دیگر «واحد تجربه جامع»^۶ است که بیانگر ترکیبی از بخش‌های مختلف زندگی مربوط به یک معنی مشترک مانند قصد مهاجرت است (Smith et al., 2021: 7-8). بر این مبنا، دلایل و زمینه‌های مهاجرت بیشتر براساس مفاهیم و اصطلاحات دخترانی تفسیر شد که در آستانه اقدام به مهاجرت بودند.

در پژوهش‌های کیفی سخن‌گفتن از جامعه آماری به صورت دقیق و صریح تقریباً ناممکن و دشوار است. به علاوه، از آنجاکه افراد نمونه در پژوهش‌های پدیدارشناسانه باید کسانی باشند که پدیده مدنظر را تجربه کرده باشند یا حداقل ذهنشان به شدت درگیر آن پدیده باشد؛ پیدا کردن و دستیابی به دختران نمونه در شرایط واقعی دشوار و شاید ناممکن بود. بنابراین، تصمیم گرفته شد، از تمام دخترانی که اوایل خرداد ماه ۱۴۰۰ تا هفته اول شهریورماه ۱۴۰۰ به صورت هفتگی یا بعضاً دو هفته یکبار به منظور لغو تعهد خدمت آموزش رایگان خود به اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی شهرستان اصفهان مراجعه می‌کردند، به عنوان جامعه آماری پژوهش استفاده شود. در بین مراجعه‌کنندگان نیز کسانی که قصد قطعی‌شان مهاجرت به یکی از کشورهای توسعه‌یافته بود، در صورت رضایت به عنوان مشارکت‌کننده مصاحبه شد. پر واضح است که این نمونه‌گیری تعمیم‌پذیر نیست؛ چون نمونه‌ها به صورت نمونه‌های در دسترس و براساس معیارهای

به صورت مختصر، می‌توان گفت الگوی غالب بر مطالعات پیشین توجه به شرایط ساختاری دافعه در داخل و جاذبه در خارج بوده است. الگویی که می‌تواند تا حد زیادی بیانگر سیطره چارچوب نظری نفع‌انگاران و عقل‌نگرانه نظریه دفع و جذب حاکم بر تئوری‌های مهاجرت باشد. دیگر اینکه، تحقیقات اندکی در خصوص دلایل مهاجرت بین‌المللی زنان صورت گرفته است؛ اما اندک مطالعات مربوط نشان می‌دهد که تقاطع جنسیت - مهاجرت، به عنوان نوعی تغییر الگوی سنتی مهاجرت، به مهاجرتی از نوع و با دلایل متفاوت انجامیده است که بیشتر مبتنی بر انگیزه‌های غیراقتصادی، احساس تبعیض جنسیتی و واماندگی زنان در جایگاه مقصد هستند. درکل، می‌توان گفت الگوی مطالعات پیشین بیشتر متأثر از این «نگرش طبیعی» بوده است که بیشتر مهاجران حداقل در سطح بین‌المللی، پسران مجرد، جوان و تحصیل‌کرده هستند. در صورتی که شاید بتوان گفت ما به تازگی با نوعی «زنانه‌شدن مهاجرت» و مهاجرت دختران مجرد جوان تحصیل‌کرده مواجه هستیم که دلایل مهاجرت آنها از منظر خودشان و با روش پدیدارشناسانه کمتر بررسی و کاوش علمی شده است. از این رو، هدف تحقیق حاضر این بوده است که بتواند با مطالعه پدیدارشناسانه دلایل و زمینه‌های مرتبط با اقدام به مهاجرت بین‌المللی دختران جوان تحصیل‌کرده تا حدودی خلأ تحقیقاتی در این خصوص را جبران و زمینه‌ها و اطلاعات لازم برای سیاست‌گذاری‌های ضروری در این زمینه را فراهم کند.

روش تحقیق

این مطالعه براساس پارادایم تفسیری و با رویکرد پدیدارشناسانه انجام گرفته است. در بین رویکردهای متعدد پدیدارشناسی، نیز از روش تحلیل پدیدارشناسی تفسیری اسمیت^۱ (IPA) برای شناخت درک مشارکت‌کنندگان از مهاجرت کمک گرفته شد. اولین اصل اساسی این روش

^۱ Smith's Interpretative Phenomenological Analysis

^۲ Husserl

^۳ A Hierarchy of Experience

^۴ Experience

^۵ An Experience

^۶ Comprehensive Unit of Experience

شهرستان اصفهان مراجعه می‌کردند. جلب رضایت مصاحبه‌شوندگان به دلیل سوء برداشت‌های ذهنی و عدم اعتماد نهادی که معمولاً به سازمان‌های دولتی داشتند کمی زمان بر بود. محدودیت دیگر، محدودیت‌های ارتباطی ناشی از شیوع ویروس کرونا بود که مانع از همکاری مستقیم تعدادی از مراجعین شد یا همکاری آنها را با ترس و دلهره همراه کرد. بر این مبنای، از ۱۰ نفری که قول همکاری داده بودند، فقط ۶ نفر در مصاحبه شرکت کردند که فرایند تحقق همکاری آنها از هماهنگی تا اجرا نیز بیش از یک ماه به طول انجامید. برای رعایت ملاحظات اخلاقی بیشتر بر موارد زیر تأکید شد: داوطلبانه بودن و رضایت برای شرکت در مصاحبه، برنامه‌ریزی زمانی و تعیین زمان انجام مصاحبه با توجه به شرایط مدنظر مشارکت‌کنندگان و وجود شرایط بحرانی شیوع ویروس کرونا، استفاده نکردن از سؤال‌های حساسیت‌برانگیز و غرض‌ورزانه، تأکید بر محرمانه بودن و ناشناختگی پاسخ‌گویان در سرتاسر فرایند مصاحبه و حفظ صدای ضبط‌شده مصاحبه‌شوندگان در نزد نگارندگان این پژوهش.

ویژگی‌های نمونه

غیرتصادفی و هدفمند انتخاب شده‌اند. در نهایت، با شش نفر از این دختران گفت‌وگو شد (جدول ۱). برای جمع‌آوری داده‌ها از تکنیک گفت‌وگوی باز و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. تحلیل داده‌ها براساس روش پیشنهادی اسمیت صورت گرفت که شامل خواندن و خواندن مجدد متن مصاحبه‌ها، یادداشت‌نویسی اولیه، توسعه تم‌های نوظهور، جست‌وجوی پیوندها و روابط بین تم‌ها بود (Smith et al., 2021: 9-10). اعتباریابی یافته‌ها از طریق تحلیل و بازبینی مقوله‌ها توسط صاحب‌نظران و اعضای گروه نمونه، استفاده از بازخورد مشارکت‌کنندگان برای تفسیر و تحلیل داده‌ها، مشورت دوسویه و چندباره محققان پژوهش برای انتخاب و نام‌گذاری مقوله‌ها، نقل قول مستقیم و استفاده از گفته‌های مشارکت‌کنندگان انجام شد (Creswell & Miller, 2000).

تنگناها و اصول اخلاقی پژوهش

در روند پژوهش، گزینش و اقصاع مصاحبه‌شوندگان با سختی‌های خاصی همراه بود؛ چون مصاحبه‌شوندگان عمدتاً کسانی بودند که برای لغو تعهد خدمت آموزش رایگان دانشگاه‌های دولتی به اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی

جدول ۱- مشخصات سنی، سطح، رشته تحصیلی، مقصد و نوع ویزای درخواستی مشارکت‌کنندگان تحقیق

Table 1- The research participant's Age, Educational level and Major, Emigrant's destinations, and type of requested visa

شماره	سن	وضعیت تاهل	سطح تحصیلات	رشته تحصیلی	کشور مقصد مهاجرت	نوع ویزای درخواستی
۱	۳۰	متاهل	ارشد	شیمی عالی	ایتالیا	دانشجویی - با همراه
۲	۲۶	مجرد	کارشناسی	معماری	آمریکا	دانشجویی
۳	۲۷	متاهل	ارشد	شیمی محض	کشورهای انگلیسی زبان	دانشجویی - با همراه
۴	۳۰	مجرد	ارشد	اقتصاد	کشورهای انگلیسی زبان	دانشجویی
۵	۲۷	مجرد	کارشناسی	زبان و ادبیات فرانسه	فرانسه	دانشجویی
۶	۲۸	مجرد	ارشد	زبان و ادبیات انگلیسی	کانادا	دانشجویی

یافته‌های پژوهش

مستخرج از فهم و تفسیر مشارکت‌کنندگان درخصوص دلایل

در این بخش یافته‌های پژوهش ذیل مقوله‌های مهم

است. حتی بعضی از مشارکت‌کنندگان براساس تصور «آینده‌نگرانه»‌شان به مهاجرت، از سال‌ها پیش، اقداماتی عملی مانند «یادگیری زبان انگلیسی»، «آموزش و اکتساب مدارک و مدارج معطوف به آینده» داشته‌اند؛ به این امید که بتوانند با سهولت بیشتر و دغدغه کمتری مهاجرت کنند. البته این افکار و رویاها که از کودکی و نوجوانی در آگاهی این دختران ریشه دوانیده بود، با گذر زمان و هم‌زمان با رشد و بلوغ جسمی، فکری و تحصیلی آنان متأثر از فشار دوستان و تشویق و حمایت دیگران نزدیک و جو رسانه‌ای و... تشدید یافته تا اینکه موعد مناسب برای اقدام عملی به مهاجرت سر رسیده است. مشارکت‌کنندگان «از سه سال پیش»، «سال‌های آخر ليسانس»، «آغاز تحصیل در مقطع ارشد»، «از سنين کمتر»، «از بچگی» و از «پنج یا شش سالگی» (رؤیای) رفتن داشته‌اند و نیز «برنامه‌های عملی فعالیت تحصیلی‌شان» را در راستای مهاجرت به خارج سامان‌دهی می‌کرده‌اند؛ برای مثال مشارکت‌کننده شماره ۵ می‌گوید:

«راستش از سن ۵ یا ۶ سالگی یادگیری زبان انگلیسی رو شروع کردم و خب با کتاب‌ها، فیلم‌ها، داستان‌های آمریکایی و بریتیش آشنا شدم. از همون موقع واقعاً این جرقه توی ذهنم زده شد که من باید برم و من باید این‌جور چیزها رو تجربه کنم. کلاً فکر می‌کنم استارتش از زمان یادگیری زبان به‌صورت حرفه‌ای و به‌صورت دائمی بوده». فرد شماره ۶: «کلاً این رؤیا می‌شه گفت، از بچگی و از همون موقعی که کلاس زبان می‌رفتم با من بود. و فکر می‌کنم، از دبیرستان یا ليسانس جدی‌تر شد برم».

همان‌طور که گفته شد تجربه، معنا و تفسیر از هر پدیده‌ای و عناصر و ابعاد متعدد مربوط به آن تجربه را می‌توان «واحدهای تجربه جامع» در نظر گرفت که با وجود ویژگی‌ها و دامنه نسبتاً متنوع و متفاوت‌شان حول یک «تفسیر و معنی» مشترک سامان می‌یابند. به تعبیر استعاره‌ای، می‌توان گفت «قصد» و تفسیر و معنی مشترک بسان «نخ تسبیحی است که سازمان‌دهنده انبوه مقاصد و فعالیت‌های به‌ظاهر متنوع گذشته، حال و آینده امکان‌پذیر است که با وجود «تفرد»‌شان آنها را با هم ننگه می‌دارد. در اینجا، نیز عنصر و قصد مشترک حاکم بر

و زمینه‌های مرتبط با اقدام به مهاجرت ارائه می‌شوند. البته، محققان حداکثر تلاش را داشتند که نام‌گذاری مقوله‌ها به‌صورتی باشد که با حداکثر ممکن بتوانند بازنمایی‌کننده معانی و تفاسیر مدنظر مشارکت‌کنندگان از دلایل و قصد مهاجرت‌شان باشد. پس از تحلیل و تلخیص مضامین مصاحبه‌ها ۵۷ مفهوم، ۱۱ مقوله و ۵ مضمون جامع به دست آمد. مضامین جامع، متناسب با مقوله‌ها و مفاهیم زیرمجموعه‌شان این‌گونه نام‌گذاری شدند: فرار از تنگناهای چندگانه و تحقق آرزوها در آرمان‌شهر غرب، خودشکوفایی در پرتوی قدرشناسی و کسب سرمایه اجتماعی، احساس تبعیض و محرومیت چندگانه، تحقق حداقل‌های اقتصادی برآورده‌نشده، رهایی از احساس ناامنی چندجانبه و مشوق‌های بی‌قیدوشرط شبکه ارتباطی. قبل از پرداختن به مضامین جامع، آگاهی از زمان ظهور مهاجرت به‌عنوان «یک تجربه» در ذهن مشارکت‌کنندگان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های محققان بود که در ابتدا به آن پرداخته می‌شود. چنین تجربه‌ای را محققان «ناهم‌زمانی خواست با اقدام به مهاجرت» نام‌گذاری کردند.

ناهم‌زمانی خواست با اقدام به مهاجرت

پرسش آغازین این بوده است که مصاحبه‌شونده‌ها از چه زمانی به مهاجرت فکر می‌کرده‌اند و این سؤال «مهاجرت: آری یا خیر؟» در کل، تا چه میزان دغدغه ذهنی آنان بوده است؟ در پرتوی این سؤال، پژوهشگران پیش از هرچیز به دنبال یافتن سرخ‌های اولیه شکل‌گیری ایده مهاجرت به‌عنوان «یک تجربه» در ذهن مشارکت‌کنندگان بوده‌اند. لازم به گفتن نیست که زمان از منظر پدیدارشناسی با زمان «مکانیکی» همسان نیست. همچنین، زمان می‌تواند دربردارنده لحظات گذشته، کنونی و آینده متصور باشد که همگی در «ذهن معنی‌ساز»، افق نگاه و ادراک فرد را متأثر و جهت‌دهی می‌کند. از این منظر، الزاماً نیز تطابق زمانی بین شکل‌گیری ایده مهاجرت و اقدام عملی به آن وجود ندارد. چنین وضعیتی به‌وضوح در گفته‌های همه مشارکت‌کنندگان تحقیق آشکار

آرزوشده را بتونم بهش برسم؛ مثل یه خونه داشتن، مثل یه ماشین خوب داشتن».

خودشکوفایی در پرتوی قدرشناسی و کسب سرمایه اجتماعی

خودشکوفایی، گرایش انسان برای شکوفاشدن آن چیزی است که بالقوه در وی وجود دارد. این گرایش به تکوین تدریجی آنچه ویژگی فردی شخص ایجاب می‌کند و شدن هر آنچه شخص شایستگی شدنش را دارد، تعبیر می‌شود. یکی از مهم‌ترین فاکتورهای مرتبط با تحقق و تقویت خودشکوفایی، کیفیت محیط اجتماعی و نوع واکنش‌های مناسب اطرافیان به انواع کنش‌های فرد است؛ برای مثال قدرشناسی و حمایت اجتماعی ادراک‌شده می‌تواند بر شکل‌گیری، رشد و تقویت خودشکوفایی اثرگذار باشد (صیمی و همکاران، ۱۳۹۹). مشارکت‌کنندگان گفته‌اند که در «اینجا» به دلایلی مانند «قدرشناسی» و «دریافت‌نکردن حمایت رسمی و سازمانی کافی» نمی‌توانند تمام توانایی‌ها و استعداد‌های خود را بارور یا از حالت بالقوه به حالت بالفعل برسانند؛ برعکس، آنها «اونجا» را محیط مناسبی برای بروز و رشد خودشکوفایی و حرفه‌ای خود می‌دانند. آنان تصور می‌کنند که «توی دانشگاه‌های اونجا» هم می‌توانند «بهرتر و بیشتر» کار کنند، هم تناسب پاداش دریافتی با کار و تلاش فردی‌شان باعث افزایش انگیزه و تلاش آنان برای تحقق استعداد‌هایشان می‌شود. مشارکت‌کننده شماره ۵ می‌گوید:

«اینو می‌دونم که اگه برم قطعاً توی اون دانشگاه‌ها و اون سطح آکادمیک خب خیلی شکوفا می‌شه استعدادهام و خیلی می‌تونم بهتر و بیشتر کار بکنم؛ چون من بی‌نهایت انرژی‌ام زیاده و واقعاً خستگی ناپذیرم».

درخصوص تناسب بین میزان تلاش‌های فردی و پاداش‌های دریافتی، یکی از مشارکت‌کنندگان (شماره ۴) با مقایسه شرایط ایران با غرب می‌گوید:

«درواقع یک گارانتی هم وجود داره که اگر شما خوب تلاش کنین، نتیجه خوبی می‌گیرین، پول خوبی به دست میارین، مدرک خوبی می‌گیرین و غیر از این رو من از کسی

گفته‌های همه مشارکت‌کنندگان «مهاجرت» بوده است؛ اما ابعاد و عناصر «عملیتی» یا «ساختاری» متفاوتی که در بروز اولیه، تحریک، تشدید، تضعیف، تسریع یا تأخیر بعدی این قصد مؤثر بوده‌اند، در روایت و از منظر مشارکت‌کنندگان توصیف و بازنمایی شده است. در ادامه این عناصر به تفکیک و ذیل مقولات متمایز بحث و بررسی می‌شوند.

فرار از تنگناهای چندگانه و تحقق آرزوها در آرمان‌شهر غرب

انسان‌ها به صورت فردی استعدادها، توانایی‌ها، ویژگی‌ها، انتظارات و خواسته‌های متعدد بالقوه و بالفعلی دارند که تحقق بیشتر آنها علاوه بر کوشش فردی، مستلزم مساعدت زمینه‌های دیگری مانند نوع روابط فردی، تشویق و ترغیب دیگران، امکانات و تسهیلات سازمانی و... است؛ بنابراین، برای رشد و توسعه فردی هر دو فاکتور استعداد، انگیزه قوی و پشتکار کافی و محیط مساعد و مناسب لازم و ضروری است. بدون شک، زنان در جوامع سنتی و مردسالار محدودیت‌ها و موانع شدیدتری را برای شکوفایی استعداد‌های فردی، اجتماعی و حرفه‌ای‌شان پیش‌رو دارند. مشارکت‌کنندگان در گفته‌های خود به کرات به مفاهیم و مضامین مهمی مانند «شکوفایی استعداد در اونجا»، «ادامه‌دادن کار به صورت حرفه‌ای»، «کسب مهارت‌های زبانی»، «تقویت شبکه ارتباطاتی خود»، «تجربه محیط‌های جدید»، و «امکان تحقق آرزوهای بربادرفته» اشاره کرده‌اند که همگی می‌توانند به مثابه خوشه‌های مفهومی از مضمون فراگیر فرار از تنگناهای چندگانه مبدأ و تحقق آرزوها در آرمان‌شهر غرب تعبیر و تفسیر شوند.

مصاحبه‌شونده شماره ۱ که ایران را به مثابه فضایی درک می‌کند که «جوانی‌اش» در آن «حیف‌شده»؛ برعکس، غرب را به گونه‌ای تفسیر می‌کند که محمل «تحقق آرزوهای بربادرفته»‌اش است، می‌گوید:

«من به دکترا در خارج از ایران مثل یک شغل نگاه می‌کنم که می‌تونم برم اونجا باهاش پول دربیارم و بیام اینجا. چیزایی که واقعاً الان دیگه واسه یه جوونی مثل من

ایفای درست نقش‌های حرفه‌ای، فرد واکنش مناسب و درخوری دریافت نمی‌کند؛ برعکس، در «جاهای دیگر» انسان بابت تلاش‌های علمی، آموزشی و پژوهشی خود هر اندازه کم و ناچیز هم که باشد، واکنش مناسب دیگران را دریافت می‌کند. تعدادی از مشارکت‌کنندگان «آنجا» را «آن دیگر فضای متمایز اما برجسته و ممتاز» می‌دانند که «هرکسی به اندازه میزان تلاشش و نه فقط به سبب جایگاهش» حرمت و منزلت دریافت خواهد کرد. البته، این قدرشناسی به دریافت‌های مالی و پولی صرف محدود نیست؛ زیرا از نظر این مشارکت‌کنندگان «پول همه مسئله نیست»؛ بلکه موضوع مهم‌تر «دیدن‌شدن و اهمیت داده‌نشدن به توانایی‌های بالقوه» آنها در جامعه ایران است که یکی از زمینه‌های بروز بدبینی و سرخوردگی در میان آنها و نهایتاً اقدام به مهاجرت را فراهم آورده است. مشارکت‌کننده شماره ۶ در این زمینه می‌گوید:

«خب مطمئناً وقتی آدم بره به کشور خارجی، حتی اگه معلم یا مهدکودک یا یک استاد دانشگاه بشه، خیلی حقوق بیشتر و مزایای بیشتری داره. حالا صرفاً منظورم این نیست که خیلی آدم پول‌دار بشه؛ چون پول مسئله نیست. همین‌که خیلی از اوقات شاید قدردان زحماتی که دارند می‌کشند هستند. درواقع یک فردی هست که از شما سپاسگزاری می‌کنه. احساس می‌کنم توی سیستم دانشگاهی ایران حداقل چیزی که متوجه شده‌ام در این چند سال تحصیل، اینکه که متأسفانه خیلی از چیزها نادیده گرفته می‌شه. خیلی از دستاوردها به چشم نمیاد. شاید خیلی سعی و تلاش هم آدم بکنه برای یک‌سری کارها، ولی خب اون زحمتی که می‌کنه اصلاً قابل قیاس با اون نتیجه‌ای که دریافت می‌کنه نیست و تصویری که من دارم اینکه که در رشته من در کشورهای دیگه، شاید اگه همین میزان زحمتی که اینجا کشیده می‌شه، اونجا کشیده می‌شد، به چشم می‌ومد و دیده می‌شد.»

احساس تبعیض و محرومیت چندگانه

مشارکت‌کنندگان تجربه و احساس تبعیض و محرومیت‌های چندگانه را از دیگر زمینه‌های محرک مهاجرت خود دانسته‌اند که در سطوح و حوزه‌های گوناگون با آن مواجه شده‌اند. تعدادی از این دختران «سیستم‌های پاداش‌دهی ناعادلانه» و

تا به حال نشنیدم؛ اما توی ایران ما برعکس این رو شاهد هستیم و نتیجه خوبی از تلاش‌هایمان نمی‌بینیم، مگر اینکه حالا به شانس بیاریم یا اینکه پارتی داشته باشیم یا اینکه تلاشمان خیلی خیلی زیاد باشه یا صاحب استعداد خیلی خاص باشیم».

تعدادی دیگر از مشارکت‌کنندگان با در نظر گرفتن مهارت‌ها و قابلیت‌های جدیدی که می‌توانند در سایه مهاجرت به غرب به دست آورند، مهاجرت به «آنجا» را موجب رشد و اعتلای قابلیت‌ها و توانایی‌های مختلف فردی مانند توسعه ارتباط فردی، تقویت زبان انگلیسی و فراتر رفتن از اندیشیدن به نیازهای مادی و پولی صرف می‌دانند. مصاحبه‌شونده شماره ۳ می‌گوید:

«اما از یک جایی به بعد باید به فکر پیشرفت بود و چیزهای جدید رو باید آدم امتحان کنه. بهترشدن محیط از نظر من اینه که آدم بتونه نت‌ورک خودشو قوی‌تر کنه، ارتباطات بیشتری بتونه با آدم‌ها برقرار کنه.»

البته تعداد خیلی اندکی از مشارکت‌کنندگان گفته‌اند که اگر زندگی و ادامه آن در مقصد دشوار یا ناممکن باشد، آنان به‌واسطه مهاجرت می‌توانند منابع و مهارت‌هایی کسب کنند که بعد از برگشت مجدد به ایران می‌توانند از آن منابع برای بهبود وضعیت خود استفاده کنند. به‌هرحال، این افراد رفتن و مهاجرت به کشورهای دیگر را فرصتی برای کسب سرمایه انسانی و تقویت توانایی خود می‌دانند که می‌تواند در صورتی که به هر دلیلی به ایران باز گردند باز هم به خودشکوفایی‌شان کمک کند. مشارکت‌کننده شماره ۳ می‌گوید: «کسی که به کشور دیگه‌ای مهاجرت می‌کنه، حداقل می‌تونه زبانش رو قوی‌تر کنه که این خودش خیلی مسئله مهمی هست و اگه نشد خب برمی‌گردم کشور خودم و چون سطح زبانم خوب شده، می‌تونم هر کاری انجام بدم و در هر شاخه و گرایشی می‌تونم وارد بشم».

بدون شک یکی از مهم‌ترین و نهادینه‌شده‌ترین لوازم خودشکوفایی به‌عنوان یک فرایند، واکنش‌های مثبت دیگران مانند «تقدیر و تشکر» بابت رفتار و کنش پسندیده و ایفای نقش مناسب است. از نظر مشارکت‌کنندگان، در ایران بابت

«سیستم دانشگاهی نامناسب و حافظه‌محور» مسلط در ایران را زمینه‌ساز «حیف‌شدن جوانی»، «برباد رفتن آرزوها»، «هدر رفتن توانایی‌های فردی» و «عدم ارتقا و مهارت‌آموزی» خود دانسته‌اند. تبعیض‌های اشاره‌شده مشارکت‌کنندگان را می‌توان در سه دسته تبعیض‌های «عام»، «بین رشته‌ای» و «جنسیتی» برشمرد. آنان همچنین در سطحی فرارشته‌ای- فراملی در مقایسه خود با وضعیت تحصیل‌کردگان در کشورهای دیگر احساس محرومیت کرده‌اند. منظور از تبعیض عام، تبعیض فرارشته‌ای و فراجنسیتی است که نه براساس شایسته‌سالاری، بلکه مبتنی بر پارتی‌بازی، لابی‌گری و رابطه‌گرایی موجب دسترسی ناعادلانه عده‌ای به برخی منابع کمیاب و باارزش جامعه می‌شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در این خصوص می‌گوید:

«متأسفانه می‌بینید که آدم‌های دیگه‌ای میان و با پارتی‌بازی، خریدن، و... به‌رحال میرن دست بالا رو می‌گیرن، حقوق بیشتری می‌گیرن و شما ممکنه سال‌ها درجا بزیند. خب اینا همش باعث می‌شه که آدم دلسرد بشه».

تبعیض بین رشته‌ای بدین معنی است که محصلان و فارغ التحصیلان رشته علوم انسانی در مقایسه با آنانی که در رشته‌های غیر علوم انسانی تحصیل کرده یا فارغ‌التحصیل شده‌اند احساس می‌کنند مورد تبعیض قرار گرفته‌اند. همچنین کسانی که در رشته‌های غیر پزشکی تحصیل کرده یا مدرک گرفته‌اند، به نسبت رشته‌های پزشکی احساس تبعیض می‌کنند. مصادیق عینی و اشاره‌شده این تبعیض‌ها سطح دستمزد، احترام، منزلت و اشتغال‌یابی در بین رشته‌های علوم انسانی با رشته‌های غیرعلوم انسانی و رشته‌های غیرعلوم پزشکی با رشته‌های علوم پزشکی و زیرمجموعه‌های آن بوده است. می‌توان گفت مشارکت‌کنندگان به تناسب ماهیت سرمایه فرهنگی‌شان نوعی تجربه تبعیض را در فضای اجتماعی جامعه ایران تجربه کرده‌اند. بورديو از دو نوع سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده^۱ (مانند

عناوین تحصیلی) رسمی و سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته^۲ (طرحواره‌های ذهنی و جهت‌گیری کنش، زبان، ارزش، قابلیت‌ها) پیوندیافته با شخص خاص سخن می‌گوید که در نظر گرفتن جایگاه و تمایز آنها در فضای اجتماعی مبدأ یا مقصد مهاجرت مهم است؛ زیرا رابطه بین «محیطی» که در آن سرمایه فرهنگی استفاده یا تصدیق می‌شود، تعیین‌کننده ارزش آن سرمایه است. سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده معمولاً در زمینه‌های ملی کاربرد دارند و ارزش و مناسبتش به واسطه مهاجرت تقلیل می‌یابد؛ با این وجود، در بعضی از حوزه‌های تخصصی شدن بازارهای کار فراملی وجود دارند که در آنها سرمایه فرهنگی بدون توجه به محل اخذ آنها می‌تواند مورد بهره‌برداری واقع شوند؛ به عبارتی، فضای اجتماعی که در آن ارزش سرمایه فرهنگی تصدیق می‌شود، به‌طور کامل با بخش‌بخش شدن قلمروی ملی جهان مطابقت ندارد. تصدیق سرمایه فرهنگی شدیداً مهارتی در درون بازار کار فراملی به حرفه‌شان بستگی دارد (Nohl et al., 2006) به تعبیر بورديو در رابطه با تبدیل‌پذیری سرمایه فرهنگی به سرمایه اجتماعی و اقتصادی و میزان تابعیت یا سلطه بر سایر حوزه‌های قدرت، «دانشکده‌های علوم انسانی (البته به استثنای رشته حقوق) در مقایسه با دیگر دانشکده‌ها در نامناسب‌ترین وضعیت قرار دارند» (بورديو، ۱۳۹۷: ۱۳۴). تجربه تبعیض مبتنی بر رشته تحصیلی به‌صراحت و وضوح در گفته‌های بعضی از مشارکت‌کنندگان علوم انسانی بیان شده است. مصاحبه‌شونده شماره ۶ در این خصوص می‌گوید:

«احساس می‌کنم در ایران رشته‌های علوم انسانی خب اصلاً مثل رشته‌های پزشکی و رشته‌های مهندسی بازار کار ندارند و اونقدر به چشم نمی‌یاند. اگه شما مهندس یا پزشک نباشین، اون سطح از ارزش منزلتی که حالا باید در جامعه دریافت کنید را درواقع دریافت نمی‌کنید. اینجا دیگه مرد و زن معنایی نداره، شما ممکنه که به استاد بسیار فریخته باشین، ولی در کنار یک آدم دیگه‌ای که مثلاً مهندس یا ۶ سال پزشکی خونده، اصلاً اون احترامی که باید دریافت نمی‌کنید».

¹ Institutionalized

² Incorporated Cultural Capital

غرب این‌گونه می‌بیند:

«اینجا (ایران) آینده چندان خوبی ندارم و می‌دونم که اون طرف شرایطش مهیاتره. حالا چه از نظر علمی و چه از نظر تحقیقاتی و کاری. تو کاری که من الان دارم، انجام میدم حرف اول رو اون طرف می‌زنه. می‌دونم که آینده بهتری پیش‌رویم هست، اگه اون طرف ادامه‌ام بدم».

البته تجربه این محرومیت در سطح «احساسی» نبوده است، بلکه این زنان با مقایسه «عینی» شرایط زندگی خود در ایران با هم‌تایان تحصیل‌کرده خود که به غرب مهاجرت کرده‌اند، از ابعاد و زوایای این محرومیت «آگاه» تر شده و درک و آگاهی عمیق‌تری از آن پیدا کرده‌اند. اینجا به نظر می‌رسد می‌توان مهاجرت دخترانه را نوعی «کنش عقلانی» به منظور حصول و تحقق زندگی ایده‌آل‌تر در ابعاد مختلف آن دانست. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید:

«من دوستانم که از ایران رفتند و شرح و حالشون رو می‌دونیم و به ما می‌گن. شرایطشون خیلی مساعد هست از هر لحاظ. از لحاظ پیشرفت شغلی، پیشرفت بسیار خوبی دارند. مقاطع تحصیلی خیلی بالاتر، درآمدهای خیلی بالاتر، استارت‌آپ‌های خیلی قوی دارند. وقتی همچین ساپورت‌هایی رو می‌بینیم و چنین بازخوردهایی رو می‌شنویم، خب مشخصاً برای یک انسان عاقل، تصمیم عقلایی می‌گیره و مهاجرت رو انتخاب می‌کنه».

وجه متمایز موارد تصریح‌شده در مضمون بالا این است که تجربه احساس، تبعیض و احساس محرومیت بیشتر در حیطه و میدان آموزشی صورت گرفته است. البته بخشی از این تبعیض به وضعیت ناهمگون و نابرابر رشته‌ها و مزایای مربوط به آن در داخل کشور مربوط است؛ در مقابل، تبعیض برجسته و فراگیرتر به احساس محرومیت این تحصیل‌کردگان از طریق مقایسه وضعیت خود با هم‌تایانشان در کشورهای غربی مربوط است که کنشگران را برای داشتن زندگی مرفه و آرام‌تر به سمت و سوی مهاجرت به غرب تشویق و ترغیب می‌کند.

تحقق حداقل‌های اقتصادی برآورده‌نشده

بی‌شک امروزه یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های تحصیل و کسب

تبعیض جنسیتی از دیگر تبعیض‌های ادراک‌شده در قلمروهای گوناگون به‌ویژه در عرصه «بازار کار» و استخدام است. تعدادی از مشارکت‌کنندگان گفته‌اند که آنان با وجود برابری یا حتی برتری در حیطه‌های آموزشی، پژوهشی و حرفه‌ای در مقایسه با مردان احترام، منزلت، و پاداش اجتماعی و سازمانی کمتری دریافت می‌کنند. آنان چنین تبعیضی را نوعی «قضاوت‌شدگی مبتنی بر جنسیت» می‌دانند که موجب «رنجوری» از جامعه به‌طور کلی و جامعه دانشگاهی به‌طور خاص می‌شود. مصاحبه‌شونده شماره ۶ می‌گوید:

«نادیده‌شدن یکیش در ارتباط با مردان است. شما ممکنه به همون میزان درس بخونی، مقاله بدی، سرکلاس‌ها حتی بهتر از مردان جوابگو باشی، ولی خب به دلیل تعصب برخی از اساتید ممکنه که به چشم نیایید. چه بسا که کار شما حتی بهتر هم باشه، ولی به خاطر جنسیت قضاوت می‌شید، دست کم گرفته می‌شید و... همه اینا باعث می‌شه که آدم دلخور بشه از جامعه و جامعه دانشگاهی که خیلی وقت‌ها کار کنه، زحمت بکشه به امید فردایی بهتر، ولی یه دفعه همه چی برعکس انتظارت پیش می‌ره».

در سطحی فرارشته‌ای - فراملی، همه مشارکت‌کنندگان فارغ از رشته تحصیلی‌شان با مقایسه منزلت یک دانشجوی شرایط تحصیلی و اشتغال حین و بعد از تحصیل در کشور ایران با کشورهای اروپایی زمینه اجتماعی - فرهنگی ایران را برای رشد فردی و حرفه‌ای خود چندان مساعد نمی‌بینند. البته آنها علاوه بر نارضایتی از وضعیت «اکنون» خود و رشته تحصیلی‌شان، چشم‌انداز مثبت و امیدوارکننده‌ای درخصوص «آینده» فردی و اجتماعی خود و رشته‌شان نیز ندارند؛ براین اساس، آنها مهاجرت به کشورهای دیگر را موجب اعتلای علمی، هویتی و تحقق بخشی از آرزوهای فردی و حرفه‌ای خود می‌دانند. آنان دغدغه خودشان را با مفاهیمی مانند «زمینه نامناسب تحصیل در ایران»، «حمایت مالی و فکری نشدن در ایران در قیاس با منزلت عالی تحصیل در غرب»، «ارزش قائل شدن برای فعالیت‌های علمی در کشور مقصد»، «کاربردی شدن دانش در کشور مقصد» و... بیان نموده‌اند. مصاحبه‌شونده شماره ۲ این محرومیت نسبی از امکانات مادی در کشور مبدأ را در مقایسه با

چیزی که واقعاً آلان دیگه واسه یه جوونی مثل من آرزوشده را بتونم بهش برسم. مثل یه خونه داشتن. مثل یه ماشین خوب داشتن». (مصاحبه شونده شماره ۱)

البته چنین محرومیتی از مزایا و دستاوردهای اقتصادی، باز هم در بین کسانی که در رشته‌های علوم انسانی و غیرپزشکی تحصیل کرده و فارغ‌التحصیل شده‌اند، وجه بارز و برجسته‌تری دارد. باز هم می‌توان گفت مشارکت‌کنندگان، از نظر دستاوردهای اقتصادی مربوط به رشته‌های مختلف دانشگاهی دچار نوعی «سرخوردگی و احساس محرومیت نسبی» شده‌اند. به‌علاوه، انتظارات و اهداف اقتصادی دانشجویان دارای مدارک تحصیلات تکمیلی، بیشتر از سطح «حداقل و متوسط» است که از نظر آنها امکان تحقق این انتظارات در جامعه ایران برای آنها فراهم نیست. مشارکت‌کننده شماره ۴ در این خصوص می‌گوید:

«ما اینجا به جز رشته‌های پزشکی و پیراپزشکی بقیه رشته‌ها آینده خوبی واسه کار و کسب درآمد ندارند یا کار پیدا نمی‌شه یا اگر پیدا می‌شه، درآمد خیلی خیلی معمولی است که شما می‌تونید زندگی خیلی معمولی داشته باشید.»

رهایی از احساس ناامنی چندجانبه

این مقوله بیانگر تجربه و تفسیر مشارکت‌کنندگان از کیفیت و ویژگی‌های «زیست جهان» مبدأ است که آمیخته و سرشار از ناامنی، هول و هراس، تبعیض‌های چندگانه، نبود آزادی‌های مدنی و سیاسی مانند آزادی بیان و اندیشه، بی‌ثباتی قوانین و پیش‌بینی‌ناپذیری آینده و روند حوادث، احترام‌نگذاشتن به تنوع و تکثر فکری و فرهنگی، پیش‌بینی‌ناپذیری امور، امکان تغییر و تحولات بزرگ و غیرمنتظره و... است. به تعبیری، آنان برای رهایی از وضعیت داخلی بغرنج، پیچیده، سرگیجه‌کننده و یأس‌آور مهاجرت را به‌عنوان نوعی استراتژی برای تحقق اهداف و هویت فرهنگی مطلوب خویش برگزیده‌اند. مشارکت‌کنندگان به‌صورت خیالی و تصویری یا غیرمستقیم از طریق آشنایی با سرنوشت اقوام و دوستان مهاجرت‌کرده خود، غرب و کشورهای اروپایی را در مقایسه و تقابل با محل

مدرک، بُعد اقتصادی و رسیدن به شغل، درآمد و رفاه اقتصادی است؛ به عبارتی، در مقایسه با گذشته که «علم برای علم» بود و کسب دانش اهمیتی «ذاتی» داشت، امروزه کسب علم و دانش «ابزاری» مشروع و مناسب برای کسب درآمد از طریق به دست آوردن شغلی مناسب است. براساس مطالعه فریدونی و همکاران (۱۳۹۳) از نظر فراوانی دلایل و انگیزه‌های دختران از رفتن به دانشگاه، دختران دانشجوی تعدادی از دانشگاه‌های ایران، «یافتن شغل» و «کسب موقعیت اجتماعی» را جزء اولویت‌های دوم و سوم خود دانسته‌اند. بسیاری از مشارکت‌کنندگان تحقیق انگیزه اساسی خود از اقدام به مهاجرت را رهایی از بیکاری و وضعیت نامطلوب اقتصادی در ایران و کسب کار و شغل مناسب و درآمد کافی در کشورهای دیگر عنوان کرده‌اند. دختران مشارکت‌کننده به‌وفور و کرات از مفاهیمی چون بیکاری، وضعیت نامطلوب اقتصادی، کیفیت ضعیف زندگی، فقر، نبود امکانات رفاهی حداقلی در جامعه ایران سخن گفته‌اند که گریبان‌گیر آنها شده است و امیدی به رهایی از آنها نیز ندارند. آنان از این نظر، آمال و آرزوهای گذشته خود برای تحقق زندگی مطلوب یا نسبتاً مناسب از طریق «تحصیل» را «بربادرفته» می‌دانند و تصور می‌کنند با مهاجرت به «کشورهای توسعه‌یافته» می‌توانند آن را برآورده سازند. مشارکت‌کنندگان شماره ۱ و ۲ این‌گونه ناامیدی و ناتوانی خود را از تأمین زندگی با کیفیت در مبدأ بیان و دستیابی به آن را یک آرزو و امید تحقق‌نیافته تلقی می‌کنند:

«از نظر خرید کردن، از نظر استقلال از اینکه راحت بتونی توی یک سال اولی که مهاجرت کردی، از طریق وام یا هر چیزی بتونی خونه بگیری، ماشین بگیری، حالا یکسری مایحتاجت رو فراهم کنی، خیلی شرایط بهتری نسبت به اینکه آدم اینجا بخواد چندین سال کار بکنه و خب یه ماشین نتونه بخره.» (شماره ۲)

«شما توی چهار سال یک حقوقی می‌گیری که می‌تونی به‌راحتی هزینه‌های خودت را تأمین کنی، یک زندگی راحت داشته باشی و کنارش پیشرفت علمی کنی، امکانات زیادی در اختیار باشه. من به دکترا در خارج از ایران مثل یک شغل نگاه می‌کنم که می‌تونم برم اونجا باهاش پول دربیارم و بیام اینجا

کسب آرامش و دستیابی به زندگی معقول و مبتنی بر رفاه تصور نموده‌اند. می‌توان گفت در اینجا شاهد رواج نوعی دیدگاه «دوینی»^۱ هستی‌شناختی با ویژگی‌های «سلبی-دافعه‌ای» مبدأ و ویژگی‌های «ایجابی-جاذبه‌ای» مقصد (مقاصد) هستیم که زمینه و بستر اجتماعی - سیاسی مهاجرت دختران تحصیل‌کرده را رقم زده است. مصاحبه‌شونده شماره ۴ می‌گوید:

«اینجا به کشوری هستش که در خاورمیانه قرار داره و هر آن ممکنه به اتفاقی درش بیفته؛ مثل افغانستان یا سوریه. ممکن است زندگی آدم از این رو به اون رو بشه، جنگ بشه و خیلی مسائل بدتر و ممکنه مثل کره شمالی محدودیت‌ها بیشتر بشه. وقتی آدم می‌تونه در کشوری برود با صلح و امنیت بهتر زندگی کنه، چرا باید اینجا زندگی کنه؟ بهترین راه حل اینه که آدم بره دنبال به فضای بهتر، آزادتر، با تنش کمتر.»

«در کشورهای غربی قوانینشان مثل کشور ما هر روز و هر شب تغییر نمی‌کنه. قوانین درست و شسته‌ورفته‌ای دارند و خیلی خیلی ثبات داره همه چیز.» (مصاحبه شماره ۵). «شاید یکی از دلایلیش، آرامش باشه... و منظورم از آرامش و آسایش، امنیت خاطر هست. اینکه صبح‌ها که آدم از خواب پا می‌شه هر روز نگران یک اخبار بد، نگران گرونی، کمبود حقوق، اینکه اجاره ماهانه چه جوری باید دربیاد و... نباشه» (مصاحبه‌شونده شماره ۶).

مشوق‌های بی‌قید و شرط شبکه ارتباطی

مهاجرت به‌ویژه اقدام به آن یک «تصمیم مهم» است که مانند هر تصمیم مهم دیگری متأثر از ترغیب، تشویق و کنش و واکنش‌های ترغیب‌کننده یا ممانعت‌کننده دیگران است. مهم‌تر آنکه اقدام عملی به مهاجرت به‌عنوان کنشی «پرمخاطره» تا حد زیادی مستلزم پشت‌گرمی و همراهی کسانی است که به آنها «اعتماد» داریم یا آشنایی با و اطلاع از مهاجرت‌کنندگان سابق است که وضعیت بهبودیافته محسوس و واقعی آنان را از نزدیک «مشاهده می‌کنیم». اکثر مشارکت‌کنندگان گفتند که یکی از مهم‌ترین مشوق‌های مهاجرتی‌شان تشویق یکی از

زندگی خود، مکانی امن، سرشار از آرامش، دارای تنوع و تساهل فرهنگی، امکان‌پذیری فرصت‌های تحقق پتانسیل‌های متعدد جنسیتی و انسانی خود تصور و در راستای مهاجرت عملی به آنجا برنامه‌ریزی و اقدام کرده‌اند. این دختران به نوعی با کشور و موطن خود «احساس غریبگی» می‌کنند؛ چون هویت و ویژگی‌های فرهنگی، شناختی و اجتماعی آنها از سوی اصحاب قدرت احترام و تصدیق نمی‌شود. آنان خودشان را به‌عنوان «ما»ی متفاوت و غریبی تصور و تعریف می‌کنند که از سوی «آنها»ی اقلیت تبعیض، بی‌حرمتی و سرکوب شده‌اند. به نظر می‌رسد، آنها در مقایسه هویت ملی واقعی - قانونی مبتنی بر جغرافیای سرزمینی با «اجتماع هویتی» فراسرزمینی احساس تعلق، تعهد و هم‌ذات‌پنداری پررنگ‌تری دارند. مشارکت‌کننده شماره ۴ می‌گوید:

«ما در کشوری زندگی می‌کنیم که به عقاید و افکار ما احترام نمی‌گذارند و درواقع یک فکر خاص، مذهب خاص و طرز فکر خاص فقط داره مورد احترام قرار می‌گیره. بیش‌ازحد هم داره مورد احترام واقع می‌شه. این تبعیضی که بین ماها و بقیه افراد جامعه قائل می‌شن، آدم رو آزار میده. ما دوست داریم در یک جامعه‌ای زندگی کنیم که آزادی بیان وجود داشته باشه. من راحت در مورد هر چیز منطقی صحبت کنم. حرف‌هایی که در همه جای جهان آزاد هستش؛ چه پوشش، چه رفتار، چه صحبت‌کردن، دین، عقاید. از نظر فرهنگی هم درواقع اون نُرم‌هایی که توی غرب هستش و بین اونها وجود داره، خب با اونها راحت‌تر هستم. خیلی بهتر می‌تونم کنار پیام و خیلی بیشتر دوست دارم. فرهنگ و نرم اینجا خیلی مورد پسند من نیست و من اجباراً با این قضایا کنار میام.»

مشارکت‌کنندگانی شرایط جامعه ایران را از نظر پیش‌بینی‌ناپذیری، امکان وقوع تغییرات بزرگ و هراس‌انگیز و بی‌ثباتی قوانین با کشورهای همسایه و نزدیک مانند افغانستان یا سوریه یا کشورهای دورتر مانند کره شمالی همانند دانسته‌اند. آنان در چنین وضعیتی که شرایط و امکان مهاجرت نیز برایشان فراهم شده است، مهاجرت به محل‌های امن و پیش‌بینی‌پذیر را بهترین راه حل برای

¹ dualism

تحصیلی، قابلیت‌های فردی و... «تشویق به مهاجرت» می‌کند. براساس گفته‌های مشارکت‌کنندگان، دیگران دور و نزدیک آنان را با گفتن جملات انگیزشی مانند اینکه «تا می‌توانید هر چه زودتر از اینجا برید» یا «اگر بیایی اونور فرصت‌های بهتری هست و پیشرفتم سریع‌تر اتفاق میفته» به مهاجرت «بی‌قیدوشرط» به کشورهای دیگر ترغیب و تشویق کرده‌اند؛ به عبارتی، شبکه‌های ارتباطات واقعی و مجازی، اندیشه و سودای مهاجرت را پیوسته و به‌کرات در گوش آنان طنین‌انداز کرده و میل به رفتن و امکان مطلق دستیابی به آرزوهای تحقق‌نیافته را در وجود آنان زنده کرده‌اند.

اهمیت تشویق بی‌قیدوشرط شبکه دیگران مهم و نزدیک از مهاجرت را می‌توان در گفته‌های فرد شماره ۲ ملاحظه کرد:

«خب من برادرم شش‌ساله که مهاجرت کرده و خب با اون مشورت کردم اکثراً و حالا دوستانم هم که رفته بودند با اونا مشورت کردم. همشون بهم میگن که اگر بیایی اونور فرصت‌های بهتری دارم و پیشرفتم سریع‌تر اتفاق میفته و زودتر به چیزایی که می‌خوام ممکنه برسم. خب پدر و مادرم هم اینجور نبوده که حالا درسته که وابستگی داریم به هم و سختشونه، ولی خب همیشه ساپورتم کردند و این‌جوری بوده که حالا پشتیبانم بودند. چون برادرم شرایط خوبی داره، به نسبت خودش و تلاشش، همیشه بهم این امید و انگیزه رو داده که پیشرفت می‌کنم، اگه مهاجرت کنم و اتفاق‌های خوبی برام میفته».

مصاحبه‌شونده شماره ۴ می‌گوید: «یادم نمیاد کسی با تصمیم من به مهاجرت مخالفت کرده باشه... و بخواد من رو منصرف کنه. همچنین صحبت‌های دوستان و تجربیات مستقیم اونها که تعدادشونم خیلی زیاد هست و بسیار راضی هستند و چیزهایی که تعریف می‌کنن خب خیلی متفاوت هستش و کاملاً بر طبق اون واقعیتی هستش که توی شبکه‌های اجتماعی گفته می‌شه و بزرگ‌نمایی خاصی هم نیست».

درخصوص مقاومت اولیه پدر و مادر و اِقتناع‌نهایی آنها به موافقت، مصاحبه‌شونده شماره ۵ می‌گوید:

«وقتی که جدی مطرح کردم، خب خیلی خانواده‌ام به‌خصوص بابام خیلی اوکی نبودند. از لحاظ تحصیلی خب

اعضای خانواده، معمولاً برادر، که قبلاً مهاجرت کرده یا دوستان و آشنایان نزدیک بوده است؛ از این‌رو، تشویق‌های «دیگران مهم» شامل برادران، دوستان نزدیک، فامیل‌ها و آشنایان یکی از مهم‌ترین زمینه‌های اجتماعی مشوق مهاجرت دختران تحصیل‌کرده است که به‌صورت «بی‌قیدوشرط» و مطلق آنها را به رفتن به «اونجا» تشویق کرده‌اند. در موارد محدودی که «پدر و مادر» مشارکت‌کنندگان از رفتن و مهاجرت آنها به دلایل «مذهبی»، «ناشناختگی»، «وابستگی عاطفی» یا وجود «مخاطرات» دیگر ناراضی بوده یا حداقل «خشنود» نبوده‌اند، آنان «درنهایت» با اتکای به تشویق برادران، دوستان و متأثر از جو عمومی غالب جامعه که «رفتن را به قرار» ترجیح می‌دهند، والدین را «اقتناع و راضی» می‌کنند تا پیگیر امور مهاجرتی خود باشند. علاوه بر تشویق دیگران مهم، دیگران عام و فضای حاکم بر رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های مجازی نیز عامل مهم دیگری بوده‌اند که در اندیشیدن و اقدام به مهاجرت این دانشجویان نقش زیادی داشته‌اند؛ بنابراین، می‌توان گفت وجود شبکه‌هایی قوی و مؤثر مانند «تشویق بی‌امان و مطلق شبکه خویشاوندی نزدیک و دوستان»، «توصیه و سفارش دیگران عام» و محرک‌های مثبت و وسوسه‌کننده حاکم بر شبکه‌های رسانه‌ای و فضای مجازی در تصمیم و اقدام این مشارکت‌کنندگان به مهاجرت سهم عمده و اساسی داشته‌اند.

شاید بتوان گفت یکی از نشانه‌های بروز و ظهور «تفاوت نسلی» را می‌توان در تصمیم و اقدام به «مهاجرت زنانه» ردیابی کرد. تاجائی که نسل والدین حتی کسانی که «پسران» خود را قبلاً برای تحصیل یا کار به کشورهای دیگر فرستاده بودند، با مهاجرت «دخترانشان» مخالفت و به‌مرور زمان و به «سختی» با خواست آنها موافقت کرده‌اند. این مخالفت و ترس و دلهره والدین از مهاجرت دختران به نوعی در گفته‌های همه مشارکت‌کنندگان ظهور و نمود دارد؛ اما برخلاف گذشته، امروزه «میل به رفتن یا مهاجرت» به نوعی «سونامی مهاجرت» در جامعه ایرانی تبدیل شده است و هرکسی با هر توجیهی افراد جوان را فارغ از جنس، رشته

چندگانه و تحقق آرزوها در آرمان‌شهر غرب»، «خودشکوفایی در پرتوی قدرشناسی و کسب سرمایه اجتماعی»، «احساس تبعیض و محرومیت چندگانه»، «تحقق حداقل‌های اقتصادی برآورده‌نشده»، «رهایی از احساس ناامنی چندجانبه» و «مشوق‌های بی‌قیدوشرط شبکه ارتباطی» تحلیل و تفسیر کرد. مضمون کلی «امکان تحقق خودشکوفایی» و «تحقق حداقل‌های اقتصادی برآورده‌نشده» شاید به بهترین وجه ممکن تجربه زیسته دختران تحصیل‌کرده در این مطالعه را بازنمایی می‌کند. وضعیتی که در نتیجه آگاهی با واسطه از ویژگی‌های محیطی جامعه غرب و تصویرسازی آرمانی از آن به‌مثابه فضایی ایدئال، «آنجا» را بستری برای تحقق خودشکوفایی فردی و حرفه‌ای خود توصیف و تفسیر می‌کنند. دسترسی به امکانات بیشتر و بهتر همچون آشنایی و تجربه محیط‌های جدید، امکان تحقق آرزوهای بربادرفته، کسب مهارت‌های زبانی و ارتباطی، قدرشناسی، فراترفتن از اندیشدن به نیازهای مادی و پولی صرف و امکان شکوفایی استعداد‌های فرد در سایه کسب واکنش و رفتار مناسب و سیستم پاداش‌دهی عادلانه در آنجا می‌تواند تبدیل به جاذبه‌ای برای تصمیم به مهاجرت یا وسیله‌ای برای عملی کردن میل به مهاجرت شود. از سوی دیگر، محدودیت‌ها و کاستی‌ها در بستر سیستم دانشگاهی نامناسب و حافظه‌محور و نظام نامتوازن بازارکار و استخدام‌پذیری ضعیف در رشته‌های حوزه علوم انسانی و غیرپزشکی از عوامل رانشی بوده است که زنان تحصیل‌کرده ایرانی را به تجربه و میل به مهاجرت فراسوی مرزها ترغیب می‌کند.

در این راستا نتایج پژوهش شریفی و زارع شاه‌آبادی (۱۳۹۷)، افیونی و قاسمی (۱۳۹۸)، نوبخت و رستمعلی‌زاده (۱۴۰۲)، رایسن و همکاران (2012)، مارس‌یجلیا و همکاران (2024)، هلیبگ و همکاران (2023) و ژو و چای (2024) نیز اذعان داشته‌اند که می‌توان برای عوامل استرس‌زای محیطی و شرایط اجتماعی و ساختاری مبدأ به درجات مختلف در شکل‌گیری میل به مهاجرت و اقدام به آن نقش مهمی قائل

خیلی براشون جذاب بود و خوشحال بودند؛ ولی خب از اینکه تنها می‌خوام برم و در یک کشور دیگه‌ام هست، باتوجه به اینکه مادرم هم خیلی مذهبی هستند، این طبیعی هست که راحت کنار نیایند؛ ولی خب بالاخره قانع شدند».

بحث و نتیجه

مهاجرت داخلی و بین‌المللی به علل گوناگون از کهن‌ترین پدیده‌های بشری است؛ اما یکی از ابعاد جدید این پدیده «مهاجرت مستقل زنان تحصیل‌کرده به کشورهای توسعه‌یافته» است که به دلیل تازگی موضوع و غلبه روش‌شناسی‌های کمی چندان توجه و تحلیل کیفی نشده است. در این راستا، هدف مقاله حاضر فهم روایت، درک و تفسیر دختران (زنان) تحصیل‌کرده ایرانی از مهاجرت به کشورهای دیگر (خصوصاً کشورهای توسعه‌یافته) با استفاده از رویکرد پدیدارشناسی تفسیری اسمیت بوده است. متناسب با آسایش و همکاران (۱۳۹۷) که می‌گویند تصویر ذهنی از غرب و میل به مهاجرت در میان دانشجویان مهاجرانی ایرانی اغلب در سنین کم شکل می‌گیرد و الزاماً مربوط به دوران بزرگسالی و مبتنی بر محاسبه ریز هزینه-فایده نیست؛ یافته‌های این پژوهش بیانگر نوعی «ناهم‌زمانی خواست با اقدام به مهاجرت» مشارکت‌کنندگان است؛ به این معنا که این مشارکت‌کنندگان بنا به ماهیت تصور «آینده‌نگر»شان از سال‌ها پیش، به صورت عملی در راستای مهیاسازی ابزارها و لوازم مهاجرت تلاش کرده‌اند تا بتوانند با سهولت بیشتری در آینده اقدام به مهاجرت کنند. البته این افکار و رویاها که در تخیلات گذشته فرد ریشه داشته‌اند، با گذر زمان و هم‌زمان با رشد و بلوغ جسمی، فکری و تحصیلی فرد متأثر از فشار دوستان و تشویق و حمایت دیگران نزدیک و جو رسانه‌ای و... تشدید یافته تا اینکه موعد مناسب برای اقدام عملی به مهاجرت فرا رسیده است.

درمجموع، تحلیل تجارب زیسته و تفسیر زنان مشارکت‌کننده نشان می‌دهد که محتوای علل و تفسیر آنان از مهاجرت را می‌توان ذیل پنج مضمون فراگیر «فرار از تنگناهای

هستی‌شناختی با ویژگی‌های «سلبی-دفاعه‌ای» مبدأ و ویژگی‌های «ایجابی-جاذبه‌ای» مقصد (مقاصد) هستند که زمینه و بستر اجتماعی-سیاسی مهاجرت آنان را رقم می‌زند؛ براین اساس، آنان، به تعبیر خودشان برای رهایی از وضعیت بغرنج، ناامن و دلهره‌آور کیفیت زیست‌جهان‌شان در مبدأ، مهاجرت را به‌عنوان نوعی استراتژی برای تحقق اهداف و هویت فرهنگی مطلوب در مکانی امن، سرشار از آرامش، دارای تنوع و تساهل فرهنگی، امکان‌پذیری فرصت‌های تحقق پتانسیل‌های متعدد جنسی و انسانی خود برگزیده‌اند و در راستای تحقق عملی آن برنامه‌ریزی و اقدام کرده‌اند و می‌کنند. به تعبیر نظریه‌ناامنی هستی‌شناختی گیدنز گسترش روزافزون زمانی و مکانی زندگی اجتماعی، به‌ویژه در پرتوی رسانه‌های فراگیر منجر به سست‌شدن اعتقاد به قواعد زندگی محلی و در نتیجه ناامنی هستی‌شناختی می‌شود. حالتی که براساس آن فهم و تصور مردم از رهواره‌های مرسوم زندگی دگرگون می‌شود و واقعیت عینی خود را با شرایط جهان دوردست‌تر و بیشتر رسانه‌ای ارزیابی، مقایسه و تطبیق می‌دهند و چه‌بسا از وضعیت خود در زندگی مبدأ دل‌زده و مجذوب جهان‌های واقعی یا تصویری دیگر در اقصی نقاط جهان می‌شوند. وضعیتی که یکی از نتایج بسیار محتمل آن می‌تواند مهاجرت یا میل به مهاجرت باشد. در چنین حالتی، تلاش برای بازیابی امنیت هستی‌شناختی و خودیابی آغاز می‌شود و افراد به سوی ناکجاآبادهای محلی‌ای سرازیر می‌شوند که بتوانند در آن، میزانی از استقلال و هویت خود را به دست آورند (فانعی راد، ۱۳۸۸).

نکته مهم دیگر اینکه همه مشارکت‌کنندگان گفته‌اند که از مشوق‌های بی‌قیدوشرط شبکه ارتباطی نزدیک و عام‌تر برای اقدام عملی به مهاجرت برخوردار بوده‌اند. آنان همواره متأثر از تشویق‌های برادران، دوستان نزدیک، فامیل‌ها و آشنایان هستند که به‌صورت بی‌قیدوشرط و مطلق آنها را به رفتن و مهاجرت تشویق کرده‌اند و می‌کنند. تاجائی که می‌توان نتیجه‌طنین‌پر سروسدا و فراگیر تشویق به مهاجرت را به‌مثابه نوعی سونامی فراگیر در جامعه ایرانی تعبیر کرد که هرکسی بدون توجه به سن،

شد. به‌زعم نظریه جاذبه و دفعه لی^۱ (1966) در صورتی که برآیند عوامل برانگیزاننده و بازدارنده مثبت باشد، میل به مهاجرت در فرد ایجاد می‌شود و چنانچه عوامل شخصی نتواند این تمایل را از بین ببرد و موانع موجود در جریان مهاجرت نیز تأثیر بازدارنده‌ای اعمال نکند، مهاجرت عینیت می‌یابد و فرد حرکت خود را از مبدأ آغاز می‌کند.

نتایج مطالعات نوبخت و رستمعلی زاده (۱۴۰۲)، شریفی و همکاران (۱۴۰۲)، افیونی و قاسمی (۱۳۹۸)، صادقی و ولدوند (۱۳۹۴)، شریفی و خواجه‌نوری (۱۴۰۱)، ماریسیلیا و همکاران (2024) و ژو و چای (2024) نیز با یافته‌های این پژوهش حول تأثیرپذیری مهاجرت زنان از نابرابری‌های جنسیتی مطابقت دارند. مشارکت‌کنندگان خود را گرفتار احساس تبعیض و محرومیت‌های چندگانه در مبدأ می‌دانند که یکی از راه‌های رهایی از آنها مهاجرت است. آنان با وجود برابری یا حتی برتری در حیطه‌های آموزشی، پژوهشی و حرفه‌ای در مقایسه با مردان احترام، منزلت و پاداش اجتماعی و سازمانی کمتری دریافت می‌کنند. تبعیضی که از نظر آنان نوعی «قضاوت‌شدگی مبتنی بر جنسیت» است که موجب «رنجوری» از جامعه به‌طور کلی و جامعه دانشگاهی به‌طور خاص شده است. آنان به سبب تجربه و آگاهی عمیق‌تری که هر روز از ابعاد چندگانه این محرومیت‌ها در سطح فرارشته‌ای و فراجنسیتی پیدا می‌کنند، مهاجرت را به‌مثابه نوعی «کنش عقلانی» به‌منظور حصول و تحقق زندگی ایده‌آل‌تر برمی‌گزینند. به‌طور مشخص با تکیه بر نظریه مهاجرتی «استراتژی دسترسی» می‌توان گفت که تفاوت ادراک‌شده در احساس دسترسی یا دسترسی به امکانات و مزیت‌های اجتماعی یکی از دلایل و انگیزه‌های مهم مهاجرتی مشارکت‌کنندگان بوده است.

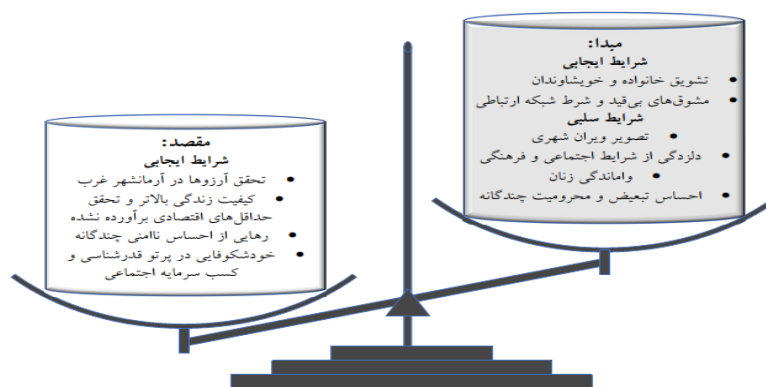
در سطح و از منظری دیگر می‌توان گفت که زنان تحصیل‌کرده متمایل به مهاجرت در پژوهش حاضر، گرفتار نوعی ادراک، دیدگاه و تجربه باواسطه مبتنی بر «دوبینی»

¹ Lee

شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی محل زیست مبدأ و تجربه و احساس تبعیض و محرومیت‌های متنوع و چندگانه آن دل‌زده و احساس ناامنی می‌کنند، به امید تحقق آرزوهای متعدد برآورده‌نشده خود، دستیابی به کیفیت زندگی بالاتر و رهایی از احساس ناامنی مسیر مهاجرت به کشورهای توسعه‌یافته را برگزیده‌اند. البته آنچه موجب تسهیل چنین اقدامی گردیده است، سرمایه فرهنگی این دختران (ویژگی‌های کارگزاران) و فرصت‌های اقتصادی-اجتماعی فراهم‌شده در سطحی جهانی (شرایط ساختاری) است که در پیوند با هم تصمیم این دختران به مهاجرت را به امری مرسوم، معقول و ممکن تبدیل کرده است. از دیدگاه پدیدارشناسانه، می‌توان تفسیر کلی مشارکت‌کنندگان از اقدام به مهاجرتشان را به‌مثابه نوعی امکان «رهایی از شرایط تحمل‌ناپذیر مبدأ و تحقق آرزوهای برآورده‌نشده در مقصد» دانست. در پایان، نکته مهم دیگر این است که الگو، دلایل و زمینه‌های مرتبط با مهاجرت زنان ویژگی‌ها و خصوصیات خاص خود را دارد که از علل اقتصادی صرف فراتر می‌رود و تا حد زیادی با الگوهای مهاجرت مردانه متفاوت است.

جنس، رشته تحصیلی یا قابلیت‌های فردی، متأثر از آن قرار گرفته است. یافته‌های این پژوهش در رابطه با تأثیرپذیری میل به مهاجرت از شبکه اجتماعی مهاجران با مطالعات نوبخت و رستمعلی‌زاده (۱۴۰۲)، شریفی و همکاران (۱۴۰۲)، آسایش و همکاران (۱۳۹۷)، طاهری دمنه و کاظمی (۱۳۹۷)، زارع مهرجردی و همکاران (۱۴۰۱)، مارس‌سیجلیا و همکاران (2024)، ژو و چای (2024) و پاچکو و همکاران (2013) همخوانی دارد.

در پایان، بنا بر رهیافت تفسیری اسمیت به‌ویژه مفهوم مهم «تجربه جامع» وی می‌توان گفت فاکتورهای چندگانه‌ای که ذیل مضامین متعدد نام‌گذاری شدند، به‌صورت درهم‌تنیده‌ای سوق‌دهنده دختران به مهاجرت بوده‌اند. بدین صورت که مهاجرت دختران براساس درک و تفسیر آنان از شرایط متفاوت و متقابل مبدأ و مقاصد و مختصات دافع‌های یا جاذبه‌ای دو نوع «فضای اجتماعی» داخلی و خارجی صورت گرفته است. مهم‌ترین مؤلفه‌ها و عناصر سازنده پدیده اقدام به مهاجرت مشارکت‌کنندگان را می‌توان در پرتوهای ترازو گونه به تصویر کشید که سنگینی مزایای درک‌شده واقعی و متصور کفّه مقصد به‌طور نامتوازنی تمایل مشارکت‌کنندگان به مهاجرت را برانگیخته است. به تعبیری صریح، این زنان که از

شکل ۱- پرتو زمینه‌های سلبی و ایجابی مبدأ و مقصد مرتبط با اقدام به مهاجرت زنان تحصیل‌کرده

Fig 1- A portrait of the negative and positive factors of origin and destination related to the emigration of educated women

پیشنهاد‌های پژوهشی و سیاستی

از آنجاکه مشارکت‌کنندگان این پژوهش کسانی بوده‌اند که در آستانه مهاجرت بوده‌اند، یعنی کسانی که هنوز تجربه حضور در کشورهای دیگر را نداشته‌اند؛ پیشنهاد می‌شود تحقیقی پایشی درخصوص میزان رضایت، تحقق و برآورده شدن انتظارات زنان مهاجرت‌کرده به خارج صورت گیرد تا بتوان تصویر درست‌تر و واقع‌بینانه‌تری از ماهیت تجربه زیسته زنان مهاجر بعد از مهاجرت فراهم کرد.

برای تکمیل و تنوع‌بخشیدن به نتایج پژوهش‌های کیفی و کمی پیشنهاد می‌شود یک مطالعه تطبیقی بین‌المللی نیز انجام شود. پژوهشی که بتواند تجربیات، انتظارات، دلایل و بسترهای مشوق زنان ایرانی به مهاجرت را با سایر کشورهای هم‌جوار و نسبتاً مشابه مقایسه کند.

پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران با در نظر گرفتن نقش مهم زنان و دختران تحصیل‌کرده در توسعه همه‌جانبه جامعه، زمینه‌های مشارکت بیشتر و عدم تبعیض بین جنسیتی و بین رشته‌ای را در کشور فراهم کنند، تا دختران با جذب شدن در بازار کار داخلی و کسب هویت اجتماعی و بنابراین، با احساس تعلق بیشتر به جامعه کمتر تمایل به مهاجرت خارجی داشته باشند.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این تحقیق بر خود لازم می‌دانند از تمامی مشارکت‌کنندگان که با مشارکت و همدلی خود ما را در تدوین این پژوهش یاری کردند، کمال تقدیر و تشکر را داشته باشند.

منابع فارسی

آسایش، ا.؛ کاظمی‌پور، ع. و صدیقی، ب. (۱۳۹۷). سودای مهاجرت: میل به مهاجرت و تصویر ذهنی از غرب در تجربه دانشجوی-مهاجران ایرانی. *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۵ (۵۷)، ۵۱-۸۳.

<https://doi.org/10.22034/JCSC.2020.38265>

اسماعیلی، ن. و محمودیان، ح. (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های تحصیلی و شغلی زنان جوان ایرانی در دوره ۹۰-۱۳۸۵. *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۱۵ (۳۴)، ۱۱۳-۱۲۸.

https://fasname.msy.gov.ir/article_183.html

افیونی، ش. و قاسمی، ع. (۱۳۹۸). تحلیل تجربه زیسته زنان از مهاجرت (مطالعه مهاجرت برون‌مرزی زنان). *علوم اجتماعی*، ۲۶ (۸۷)، ۱۵۵-۱۷۸.

<https://doi.org/10.22054/QJSS.2020.46305.2146>

بورديو، پ. (۱۳۹۷). *انسان آکادمیک* (علیرضا کویانی، مترجم). پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

جعفری نعیمی، ف.؛ علی‌مندگاری، م. و روحانی، ع. (۱۴۰۲). مهاجرت و مسئله ذره‌ای شدن، مطالعه‌ای کیفی در میان زنان مهاجر شهر یزد. *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی*، ۱۲ (۲)، ۱-۳۰.

<https://doi.org/10.22108/SRSPI.2023.137453.1900>

خواجه‌نوری، ب. و شریفی، ع. (۱۴۰۱). مروری بر زمینه‌ها، انواع و پیامدهای مهاجرت بین‌المللی زنان. *زن و جامعه*، ۱۳ (۴۹)، ۵۳-۷۴.

<https://doi.org/10.30495/JZVJ.2022.22856.3019>

رضایی، م. و صادقی، ر. (۱۳۹۹). سودای مهاجرت: تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و عوامل تعیین‌کننده آن. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۱۰ (۱۸)، ۳۵-۶۲.

<https://doi.org/10.22084/CSR.2021.21216.1772>

زارع مهرجردی، ر.؛ فولادیان، م.؛ حسنی درمیان، غ. و قاسمی اردهایی، ع. (۱۴۰۱). مطالعه کیفی فرایندهای مهاجرت مستقل زنان به شهر تهران (روایت‌پژوهی زنان مهاجر استان یزد). *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۷ (۳۳)، ۲۶۹-۳۰۶.

<https://doi.org/10.22034/JPAI.2023.562852.1251>

شریفی، ع. و زارع شاه‌آبادی، ا. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش روستاییان به مهاجرت شهری: مطالعه موردی بخش روستایی گاریزات استان یزد. *روستا و توسعه*، ۲۱ (۲)، ۵۵-۷۴.

<https://doi.org/10.30490/RVT.2018.77119>

شریفی، ع.؛ عباسی شوازی، م.؛ عنایت، ح. و محمودیانی، س.

فیروزی سوره، ر؛ نجاتی حسینی، س. م؛ موسوی، ی. و امیر مظاهری، م. (۱۳۹۹). تحلیل اجتماعی تمایل به مهاجرت دانشگاهیان: مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران. *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، ۶(۱)، ۱۳۲-۱۴۳.

<https://doi.org/10.22034/IJES.2020.43781>

قانع‌راد، م. (۱۳۸۸). ناامنی هستی‌شناختی زندگی شهری در آثار روشنفکران ادبی شهر تهران در دهه‌های چهل و پنجاه شمسی. *مطالعات اجتماعی ایران*، ۳(۲)، ۶۲-۸۵.

http://www.jss-isa.ir/article_23393.html

مدیریت مهاجرت به خارج از کشور؛ توصیه‌های سیاستی برای حفظ، جذب و مشارکت نخبگان. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، گزارش ۲۴-۱۴۰۲، بهمن ماه ۱۴۰۲.

مشفق، م. و خزایی، م. (۱۳۹۴). تحلیلی بر ویژگی‌ها و تعیین‌کننده‌های مهاجرت مستقل زنان در ایران. *مطالعات راهبردی زنان*، ۱۷(۶۷)، ۸۵-۱۲۴.

https://www.jwss.ir/article_12429.html

ملکشاهی، ح؛ واعظ، ن. و تقی‌پور، ف. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی ایران برای مهار مهاجرت نخبگان. *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۴(۴)، ۲۷۱-۲۹۰.

<https://doi.org/10.30510/PSI.2022.313046.2571>

نوبخت، ر. و رستمعلی‌زاده، و. ا. (۱۴۰۲). تعیین‌کننده‌های زمینه‌ای و ساختاری تمایل به مهاجرت از کشور در بین جوانان: مطالعه‌ای در شهر بوشهر. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۸(۳۶)، ۲۶۵-۳۰۴.

<https://doi.org/10.22034/JPAI.2024.2020272.1324>

References

- Abdollahi, A., & Rezaee, M. (2022). An investigation of inclination to migrate from Iran and factors affecting the process: Results of the secondary analysis of social capital survey in 2018. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(4), 159-187. [In Persian]. <https://doi.org/10.22035/ISIH.2022.4600.4549>
- Afyouni, S., & Ghasemi, A. (2018). Analysis of women's lived experience of migration (The study

ا. (۱۴۰۲). درهم‌تنیدگی‌های ساخت اجتماعی جنسیت و مهاجرت‌های مستقل بین‌المللی زنان ایرانی. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۸(۳۶)، ۳۰۵-۳۵۷.

<https://doi.org/10.22034/JPAI.2024.2012821.1309>

صادقی، ر. و ولدوند، ل. (۱۳۹۴). جنسیت و مهاجرت: تحلیل جامعه‌شناختی تفاوت‌های جنسیتی در مهاجرت‌های داخلی در ایران. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۴(۷)، ۵۵-۷۸.

https://csr.basu.ac.ir/article_1561.html

صادقی، ر؛ اسماعیلی، ن. و عباسی شوازی، م. (۱۴۰۰). تحصیلات، توسعه و مهاجرت‌های داخلی در ایران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۶(۳۱)، ۱۹۳-۲۱۵.

<https://doi.org/10.22034/JPAI.2021.128570.1152>

صمیمی، ز؛ شبان بسیم، ف. و سلیمانی، آ. (۱۳۹۹). تبیین احساس خودشکوفایی دانشجویان براساس حمایت اجتماعی ادراک‌شده و سرمایه اجتماعی. *رفاه اجتماعی*، ۲۰(۷۸)، ۲۰۱-۲۲۸.

<http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3305-fa.html>

طاهری دمنه، م. و کاظمی، م. (۱۳۹۷). تمایل به مهاجرت در بین جوانان؛ مطالعه‌ای کیفی در تصاویر آینده. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۰(۴)، ۵۳-۷۸.

<https://doi.org/10.22035/ISIH.2018.292>

عبداللهی، ع. و رضایی، م. (۱۴۰۱). تمایل به مهاجرت از ایران و عوامل مؤثر بر آن: نتایج تحلیل ثانویه پیمایش سرمایه اجتماعی در سال ۱۳۹۷. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۴(۴)، ۱۵۹-۱۸۷.

<https://doi.org/10.22035/isih.2022.4600.4549>

عرب‌پور، ا. و موسوی، م. (۱۴۰۱). مرور نظام‌مند و فراتحلیل کیفی مطالعات پژوهشی حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی با رویکرد توسعه‌محور آمارتیا سن. *توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۱۷(۲)، ۲۰۹-۲۵۲.

[10.22055/qjssd.2023.36485.2387](https://doi.org/10.22055/qjssd.2023.36485.2387)

فریدونی، س؛ مهران، گ. و منصوریان، ی. (۱۳۹۳). نظریه تواناسازی زنان در نهاد آموزش عالی ایران. *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۲(۵)، ۱۰۷-۱۳۷.

https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_1085.html

- <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1485093>
 Fereidoni, S., Mehran, G., & Mansoriyan, Y. (2014). Female empowerment through higher education. *Sociology of Social Institutions*, 2(5), 107–137. [In Persian].
https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_1085_en.html
- Firozysoreh, R., Nejatihosein, M., Mousavi, Y., & Amirmazaheri, M. (2020). Social analysis of the tendency of academics to migrate: Case study of graduate students of science and research Branch of Islamic Azad University of Tehran. *Journal of Sociology of Education*, 13(1), 132–143. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/IJES.2020.43781>
- Ghaneirad, M.A. (2017). Ontological Insecurity of Urban Life in the Works of Literary Intellectuals (Tehran in the 1960s and 1970s). *Journal of Iranian Social Studies*, 3(2), 62–85. [In Persian]. http://www.jss-isa.ir/article_23393.html
- Helbling, M., & Morgenstern, S. (2023). Migration aspirations and the perceptions of the political, economic and social environment in Africa. *International Migration*, 61(6), 102–117. <https://doi.org/10.1111/imig.13148>
- Hiskey, J., Montalvo, J. D., & Orcés, D. (2014). Democracy, governance, and emigration intentions in Latin America and the Caribbean. *Studies in Comparative International Development*, 49(1), 89–111. <https://doi.org/10.1007/S12116-014-9150-6/METRICS>
- Hondagneu-Sotelo, P., & Cranford, C. (2006). Gender and migration. In J. Saltzman Chafetz (Ed.), *Handbooks of Sociology of Gender* (pp. 105–126). Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-36218-5_6.
- Jafari Naeimi, F., Alimondegari, M., & Ruhani, A. (2023). Migration and atomization: A qualitative study among immigrant women in Yazd city. *Strategic Research on Social Problems*, 12(2), 1–30. [In Persian]. <https://doi.org/10.22108/SRSPI.2023.137453.1900>
- Khajenouri, B., & Sharifi, A. (2022). An overview of the contexts, types and consequences of women's international migration. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 13(49), 53–74. [In Persian]. <https://doi.org/10.30495/JZVJ.2022.22856.3019>
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57 <https://doi.org/10.2307/2060063/METRICS>
- Malekshahi, H., Vaez, N., & Taghipour, F. (2020). Pathology of the policies of the Islamic Republic of Iran to control the migration of elites. *Political Sociology of Iran*, 4(4), 271–290. [In Persian]. <https://doi.org/10.30510/PSI.2022.313046.2571>
- Managing Migration Abroad: Policy Recommendations for Preserving, Attracting, and Retaining Talents. Center for Strategic Studies "Report 24-1402, February 2024". [In Persian].
- Marsiglia, F. F., Campos, A. P., Wu, S., Nuño-Gutiérrez, B. L., García-Pérez, H., & Glick, J. E. of women's cross-border migration). *Social Sciences*, 26(87), 155–178. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/QJSS.2020.46305.2146>
- Arabpour, E., & Mousavi, M. (2023). Systematic review and qualitative meta-analysis of research studies in the field of international migration with amartyasen development-oriented approach. *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 17(2), 209–252. [In Persian]. <https://doi.org/10.22055/QJSD.2023.36485.2387>
- Asayesh, O., Kazemipur, A., & Sadighi, B. (2020). Migration aspiration: The migration tendency and the image of the west among the Iranian student-migrants. *Cultural Studies & Communication*, 15(57), 51–83. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JCSC.2020.38265>
- Beck, U. (2007). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage.
- Bourdieu, P. (1988). *Homo Academicus*. Polity.
- Bourdieu, P. (2020). *Homo academicus*. (Translated by Alireza Kavyani), Institute for Cultural and Social Studies. [In Persian]
- Carling, J., & Collins, F. (2018). Aspiration, desire and drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909–926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>
- Chafetz, J. S. (2006). Theoretical understandings of gender: A third of a century of feminist thought in sociology. In *Handbook of Sociological Theory* (pp. 613–631). Springer US.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*, Thousand Oaks. 5th Edition. Sage.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124–130. https://doi.org/10.1207/S15430421TIP3903_2/ASSET//CMS/ASSET/3D9C01B1-C00B-419A-8E45-EC3E80159D2F/S15430421TIP3903_2.FP.PNG
- Esipova, I., Ray, J., & Pugliese, A. (2017). *Number of potential migrants worldwide tops 700 million*. Gallup. retrieved from <https://news.gallup.com/poll/211883/number-potential-migrants-worldwide-tops-700-million.aspx>.
- Esmaeli, N., & Mahmoodian, H. (2016). A study on factors influencing educational and occupational migration of Iranian young women during 2006–2011. *Strategic Studies on Youth and Sports*, 15(34), 113–128. [In Persian]. https://fasname.msy.gov.ir/article_183_en.html
- Etlting, A., Backeberg, L., & Tholen, J. (2020). The political dimension of young people's migration intentions: Evidence from the Arab Mediterranean region. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(7), 1388–1404.

- 10(18), 35–62. [In Persian]. <https://doi.org/10.22084/CSR.2021.21216.1772>
- Ruyssen, I., Everaert, G., & Rayp, G. (2012). Determinants and dynamics of migration to OECD countries in a three-dimensional panel framework. *Empirical Economics*, 46(1), 175–197. <https://doi.org/10.1007/S00181-012-0674-1/TABLES/9>
- Sadeghi, R., & Valadvand, L. (2015). Gender and migration: A sociological analysis of gender differentials in internal migration in Iran. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 4(7), 55–78. [In Persian]. https://csr.basu.ac.ir/article_1561_en.html
- Sadeghi, R., Esmaili, N., & Abbasi-Shavazi, M. J. (2021). Education, development and internal migration in Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 16(31), 193–215. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JPAI.2021.128570.1152>
- Samimi, Z., Shaban Basim, F., & Soleymani, A. (2020). Explaining sense of self-actualization among students on the basis of perceived social support and social capital. *Social Welfare Quarterly*, 20(78), 201–228. [In Persian]. <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3305-en.html>
- Sharifi, A., & Zareshahabadi, A. (2018). Investigation of factors affecting the rural people's tendency to urban migration: A case study of garizat rural district in Yazd province of Iran. *Village and Development*, 21(2), 55–74. [In Persian]. <https://doi.org/10.30490/RVT.2018.77119>
- Sharifi, A., Abbasi-Shavazi, M. T., Enayat, H., & Mahmoudiani, S. (2024). The intertwining of social construction of gender and Iranian women's independent international migrations. *Journal of Population Association of Iran*, 18(36), 305–357. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JPAI.2024.2012821.1309>
- Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2021). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. (2nd ed.). SAGE Publications.
- Taheri Demneh, M., & Kazemi, M. (2018). The desire to migrate among young Iranians; A qualitative study on future images. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 10(4), 53–78. [In Persian]. <https://doi.org/10.22035/ISIH.2018.292>
- Tittensor, D., & Mansouri, F. (2017). *The feminisation of migration? A critical overview*. In D. Tittensor, & F. Mansouri (Eds), *The Politics of Women and Migration in the Global South* (pp. 11–25). Palgrave Pivot. https://doi.org/10.1057/978-1-137-58799-2_2
- Van Mol, C., Snel, E., Hemmerrechts, K., & Timmerman, C. (2018). Migration aspirations and migration cultures: A case study of Ukrainian migration towards the European Union. *Population, Space and Place*, 24(5), e2131. (2024). Exploring the association between educational aspirations and intentions to migrate among youth in Central Mexico by gender. *International Journal of Social Welfare*, 33(3), 579–590. <https://doi.org/10.1111/IJSW.12625>
- Mayda, A. M. (2010). International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows. *Journal of Population Economics*, 23(4), 1249–1274. <https://doi.org/10.1007/S00148-009-0251-X/TABLES/3>
- Moshfegh, M., & Khazai, M. (2015). A study on characteristics and determinants of independent woman migrants in Iran. *Women's Strategic Studies*, 17(67), 85–124. [In Persian]. https://www.jwss.ir/article_12429_en.html
- Nieri, T., Hoffman, S., Marsiglia, F. F., & Kulis, S. S. (2012). Interpersonal violence and its association with US migration desires and plans among youths in Guanajuato, Mexico. *Journal of International Migration and Integration*, 13(3), 365–381. <https://doi.org/10.1007/S12134-011-0216-2/METRICS>
- Nohl, A. M., Schittenhelm, K., Schmidtke, O., & Weiß, A. (2006). Cultural capital during migration—A multi-level approach for the empirical analysis of the labor market integration of highly skilled migrants. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 7(3), 6–10. <https://doi.org/10.17169/FQS-7.3.142>
- Noubakht, R., & Rostamalizadeh, V. (2024). Tendency of youth to international migration: A study of contextual-structural determinants in Bushehr city, Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 18(36), 265–304. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JPAI.2024.2020272.1324>
- Pacheco, G. A., Rossouw, S., & Lewer, J. (2013). Do non-economic quality of life factors drive immigration? *Social Indicators Research*, 110(1), 1–15. <https://doi.org/10.1007/S11205-011-9924-4/METRICS>
- Paiewonsky, D. (2009). *The feminization of international labour migration*. United Nations International Research and Training, institute for the advancement of Women (INSTRAW). <http://www.un-instraw>
- Pietkiewicz, I., & Smith, J. A. (2014). A practical guide to using Interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology. *Czasopismo Psychologiczne Psychological Journal*, 20(1), 7–14. <https://doi.org/10.14691/CPJ.20.1.7>
- Pyle, J. L. (2006). *Third world women and global restructuring*. In J. Saltzman Chafetz (Ed.), *Handbooks of Sociology of gender* (pp. 81–104). Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-36218-5_5
- Rezaei, M., & Sadeghi, R. (2021). Migration aspiration of Iranians and its determinants. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*,

- <https://doi.org/10.1002/psp.2131>
Wood, C. H., Gibson, C. L., Ribeiro, L., & Hamsho-Diaz, P. (2018). Crime victimization in Latin America and intentions to migrate to the United States. *International Migration Review*, 44(1), 3–24. <https://doi.org/10.1111/J.1747-7379.2009.00796.X>
- Zare Mehrjardi, R., Fouladiyan, M., Hassani Darmian, G., & Ghasemi Ardahaee, A. (2022). Qualitative study of women's independent migration processes to Tehran city (Case study of migrant women of Yazd province). *Journal of Population Association of Iran*, 17(33), 269–306. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JPAI.2023.562852.1251>
- Zhou, S., & Chi, G. (2024). How do environmental stressors influence migration? A meta-regression analysis of environmental migration literature. *Demographic Research*, 50(2), 41-100. <https://doi.org/10.4054/demres.2024.50.2>